

ماد بەيەك دادەنېن، ھىندىكانىش رەخنەي ئەوھيان لەسەر كاوھ ھەيە كە راستە كورد بووھ بەلام سەرەراي ئەوھى بۇخۇي دەيتوانى بېتتە پادشا، فەرەيدوونى لەسەر تەخت دانا. ئەو كەسانە پىيانوايە

فەرەيدوون شازادەيەكى فارس بووھ و كاوھ بەوكارەي ولاتى داوھتە دەست فارسان. ئەو دوو روانگەيە لەوپەرى ھەلەيى دان و زۇرتەر بە سەرھەلدانى كورۇش پەرستى و . بۇ روانگەيە يەكەم پىويستە ئەوھ بلىين، كە كاوھ لە چىرۇكى ئاژدەھاكدا دەردەكەويى كە سەرچاوەكەي ئاويستابە. بەپىي ئاويستاش بى فەرەيدوون ئى سەردەمىكى زۇر كۇنتەرە لە سەردەمى مادەكان كە گەلەكيش پيش پارسەكان دەستەلاتدار بوونە، (ئەگەر وەك ھىندىكان دەلین ھووھخستەرەي تىكرووخىنەرى ئاشوور، بەھوى ويچولندى ناوھ يۇنانىيەكەي كەيخەسەرەو بى، و ئەو كەيخەسەرەوھش ھەمان پشت و پەناي زەردەشت بى كە لە ئاويستادا ناوي ھاتووه، ديسان چىرۇكى كاوھ و فەرەيدوون ئى زۇر پيشتر لە كەيخەسەرەوھ و ناتوانى ئى ئەو سەردەمانە بى، بۇ رەخنەي دووھەميش دەبى بلىين، چىرۇكى فەرەيدوون و ئاژدەھاك زۇر پيش كوچى فارسەكانە بۇ ئىران و لەسەردەمى فەرەيدووندا لەو سەرزەمىنەدا شاى فارسەمان نەبووھ تا شازادەي فارسەمان ھەبى، لەوبارەوھ لە وتارىكى دىكەدا بەتەسەلەسى دەدويىم.

بەپىي چىرۇكەكانى فىردەوسى كە لەئاويستا وەرى گرتوون و زۇربىشى درۇ بۇ نەخشاندن پىوھ زىادكردوون، كاوھ، ئاسنگەرىكى خەلكى يەكەي كە گونەكانى ئىسفەھان بوو، كە بەھوى پيشە پىرۇزەكەيەوھ ھاتبووھ ئەوشارە. مەلبەندى ئىسفەھان بەشىك بووھ لە ھەرىمى (پارسوا) سەربە ولاتى ماد. ھەر ئىستاش دواي ئەوھەموو بە فارس كردنە، كوردىكى زۇر لە ئاقارى ئەوشارەدا دەئىن، كە بىگومان بەھوى گۇرانكارىيە دىمۇگرافىيەكانى دواي ئىسلامو بەتايىبەتيش دواي سەفەوى، تارادىيەكى يەكجارزۇر لەرئەمىيان كەم بۇتەوھ. سەرەراي ئەو دىنگو باسلىنەش، من كاوھ، ھەر بە قارەمانىكى كورد، دەزانم، ئەو بەپىي چىرۇكەكانى ئاقيستا، نموونەي ئازادىخوازىك دەداتە دەستەم، كە نەيتوانى مل بۇ قورسايى نىرى ستەمى دەستەلاتى داگىركەر دانەويئىو ئازايانە ھەستاوھ پادشاى ستەمكارى تىكشكاند. ئەو بەنموونەي پيشمەرگەيەكى كورد دەزانم، كە بەبى تەماي ھىچ دەستكەوتىكى ماددى گيان و مان و سامانى خۇي خستە مەترسى و بەوھلانى تىرس و دلەراوكى، نەمامى ئازادىي پىگەياند، بەلام لە دابەشكردنى دەستكەوتەكاندا، بەرئوھبردنى كۆمەلگاكەي خۇي دا دەستى فەرەيدوونى شازادەي كورد، كە لەخۇي بە لىزانترى شياوترى دەزانى.

پېښه کی

سالی 1986 چاوم به کتییی "بزووننه وهی کورد له سالی 1880" کهوت که دوکتور جه لیلی جه لیل نووسیوی، دوکتور کاوس قهفتان وهی گپرابوو سه رکوردی. ئه وکتییی ژماره یک به لگی میژوی به که لکی بؤروونونه وهی به شیک هه رچه ند زور بچووک به لام گرنگی میژوی گه لی کورد تیدابوون. بویه بپارم دا وه ریگیمه وه سه فارسی، تا له لایه که وه خوینه ری فارسی زان و له لایه کی دیکه شه وه ئه و کوردانه ی خویندنیان به فارسی بووه و نازان کوردی بنووسن و بیخویننه وه به هره ی لیوهرگر و خه لکیکی زیاتر له راستی به کان ئاگادار بن. که قۆلم لیته لمالی، ئه و جار گریانم بؤ کلۆلی و لیقه و ماوی به گه له که مهات. تیگه ی شتم دهرده که مان هه رته وه نده نیه که خاکه که مان دهستی به سه رداگیراوه، به لکوو دهردی گه وره تر دهست به سه رداگیرانی فهره نگو و زمان و ته نانه ت میژوو که شه مانه. بؤ خاکی دهست به سه رداگیراوه - باره سروشتی به که ی داگیرکردن - داگیرکه ر هه ر داگیر که ره و ئه وه ی که داگیرکه ر کی بی شتیکی ئه و تۆ له سروشتی کاره که ناگورئ و به دهرکرانی داگیرکه ریش کۆتایی به دؤخه که دئ، به لام که دیته سه ر فهره نگو و نه دهب و ئابووری - واته باره کۆمه لایه تی به کانی داگیر کران - زیان و کیشه کانی تازه سه ره لده دهنه وه. بؤوینه ئیمه ی کوردی لیقه و ماوی میژوی (لیره دامه به ستم چاکی یا خراپی ئولیک یا پروایه ک نییه، به لکو مه به ستمه کار تی کردنه کانی داگیر که ران له بووارانه دا بخمه به رچاو)، به ره و پینش چوونی له شکر ی ئیسلام له ولاته که ماندا، به شی هه ره زۆرمانی به زۆری لی کردوین به موسولمان، داگیرکه ری موسولمانی شیعه ی سه فه ویش به شیک به رچاوی لیکردوینه شیعه، له داخی تورکی عوسمانیش به شیک به رچاوی نه ته وه که مان له ژیر دهستی ئه و داگیرکه ردا بوون به عه له وی. به شیکیش له سه ردینی پیشوو ماونه وه، به لام ئه وه شیان له کار تی کردنی داگیرکه ران به دوورنه بووه. پینچ داگیرکه ری کوردستان، به چهند زمان و فهره نگی جیاوازو له زور جینگاشدا دژ به یه ک بۆتواندنه وه مان له ناوخویاندا و سرینه وه ی شوینه واری میژوی و فهره نگی و پیناسه ی نه ته وه بیمان چیی بۆیان کراوه کردوینانه. خویندن به زمانی زگماکی ته نیا له به شیک که متر له پینچ به کی کوردستان - ئه ویش به نیوه چلی و زۆرتر بؤ پیه لاکوتن به بیگانه ی داگیرکه ر - ئازاد بووه. له زیاتر له نیوه ی کوردستاندا هینانی ناوی کورد تاوان بووه و سزای گه وره ی بؤ دانراوه. ئاوا له نیزیک به چل میلیون کورد، ته نیا دهری چوار میلیونی و ئه ویش به نیوه چلی و ناته وای دهرتانی خویندن و نووسین و خویندنه وه یان به زمانی کوردی هه بووه. هه رته وه ندهش زمانی نه ته وه ی داگیرکه ر کاریکی زور تیگه رانه ی له بواری پینووس و پینمانی دا کردۆته سه ر. به وه یانه کورد له زمان و خه تی هاوبه شی خویندن و نووسین و فهره نگیستان بییه ش بووه. ئه وه دهر دیکه که ته نانه ت دوا ی رمتانندی داگیرکه رانیش، چاره سه ره که ی ماومه یه کی دوورو درئ ه لده گرئ، واته دوا ی خوینوو و ئازادی ولاتیش خه باتیکی دوورو درئ و پیکورمه وه ریمان بؤ سه ره خوینی و ساغ بوونه وه ی فهره نگی له پینشه. هه ر له سه ره تایی دهست پیکردنه که وه که و تمه ژیر ژانی ئه و دهرده. توشی زور و شه ی نامۆبووم زۆر به یان له زمانی داگیرکه ره وه خزیبوونه نیو زمانی ده کارکراو له وه رگیزانی کتیه که دا بؤ سه ر زمانی کوردی، تازه ئه ویش واگورابوون که نه کورد و نه عه رهب نه یانده مناسینه وه، بؤوینه له جینگایه کدا نووسیوی

"چارەنووسە ماسەوئەكەى ئەرمەنيان" چەندى ھېنام وېردم و پىرسىارم كرد و كردم و كراندەم كەسم نەدیتەوہ كە بزانی - يا وپى بچوینى - ئەووشەيە لىرەدا چ واتايەك دەگەيپتى. تەنانت لە زۆر كەسى وام پرسى كە لە كوردستانی باشوور خویندبوویان، تاسەرەنجام یادى بەخیر كاك مەلاحەسەنى رەستگارم دى و پىگوتەم: ئەوہ "ماسەوى" نىيە مەئساوىيە واتە: "پىركارەسات"، بەلام خۆدەردەكەم ھەرئەوھندە نەبوو. ئەمن كوردیم نەخویندبوو. ئەوہى دەمزانی ھەر بەھەولى خۆم فیرى ببووم. خویندەواریم وەك ھەموو كوردەكانى ژیر دەستەلاتى ئیران بەناچار بەفارسى بوو. بۆنووسین بەكوردى بەدروستى رانەھیندرا بووم. فیر ببووم ئەگەر بەھوئ شتیکیش بەكوردى بنووسم بەفارسى بیری لى بکەمەوہ، ئەوچار وەرگىرەمەوہ سەر كوردى و جا بینووسم، تائیرە رەنگە زۆر نااسایى نەپەتەبەرچا، بەلام كیشەى سەرەكیم لە وەرگىرەنەكەدا بەوہ بۆ سازبوو كە لەدانانى وشەى لەبارى فارسى لەشوینى كوردىيەكەيدا تووشى گرتى گەورەبووم. فەرھەنگىكى فارسى بەكوردى دەیتوانى بەشیکى بەرچاوى كیشەىمن و زۆرى وەك من چارەكات.

تا ئەوكتە چەند كارىكى زۆر ناتەواو و ساكار بەوناوہ بلاو ببوونەوہ، كەنرخى خۇيان ھەيە بەلام بۆچارەسەر كردنى گرفتیکى ئاوا زۆرلاوازیوون. لەوكتەوہ بەمەراقبووم رزگاریدەرێكم لپەلەكەوئ و بەنووسىنى فەرھەنگىكى ئاوا، لەوداوە رزگارمكا. بیستم مامۇستا ھەژار خەرىكى نووسىنى فەرھەنگىكى كوردى بەفارسىيە، ئەوخەبەرە ھیولپەكى گەورەى خستە دلەمەوہ. ھەرچەند ئەوہ ھەنگاویكى زۆر گەورە و بەكەلك و چارەسازى بەشیک لە دەردەكەبوو، بەلام نەیدەتوانى بەرادەيەكى كارساز، مەبەستەكەى منى لەوبوارەدا كۆلەوار بەدى بپنى. ھەر دووعام دەكرد بریا ئیستاكە دەستى بەكارىكى ئاوا گەورە كردوہ، فارسى بە كوردىيەكەشى جیپەجى كردبا.

لەوەرگىرەنەوہى كتیپى "كوردووعەجەم" دا بۆسەر زمانى فارسى ھەنبانەبۆرینە زۆر بەكەلكم ھات. لەو كاتەوہ بیری نووسىنى فەرھەنگىكى فارسى بەكوردى دەمیشكەدا ھیللانەى سازكرد. كار لەسەر فەھەنگىكى ئاوا دوومەرجى دەویستن:

1- غیرەت وەبەرخۇنان و خۇراگرى و بەردەوامى: ئەمن لەوبوارەدا زۆرم دەخۇرادەدیت. چونكە ھەر پيشەم وابووہ، ئەگەر برپارى كارێكمدا، وامیشكى پێوہ خەرىك دەبى كە تادەيكەم ئۆقروم لى ھەلدەگىرن.

2- زانیارى پىویست: لەوبوارەدازۆر خۆم بەكول و كۆلەوار دەھاتەبەرچا. ئەمن رابردووى كارى ئەدەبیم بيجگە لە وەرگىرانی دووكتیپى كوردى بۆسەر فارسى (كتیپى ناوبراوو كتیپى كوردو عەجەم) و كورتە چیرۆكىكى كوردى بەناوى "زیندەمەچال" نەبوو كە ھیچیشیان بلاو نەبیوونەوہ تا عەیب و چاكەیان وەدەرکەوئ. ئەوہ كۆشكى ھیوامى دەخستە لەرزین، بەھەنبانەبۆرینەى مامۇستا ھەژار خۆم دلخۆشىداوہ. بەداخەوہ مامۇستا ھەژارپش بەناوخت دوامالواپى خۆى لیکردین و ئەو دلخۆشىيەشم بەكەسەرى ئاواتىكى وەدىنەھاتوو تەنگى پپەلچنا. ناچارەھیواى ھەمبانە بۆرینە، ئەو كیشەيەشم خستە نيو گىژاوى بیری ئالۆزم.

مالاوايیم لەھاوړیانیانم و چوونم بۆتوركيا لەمانگى 11ى 1995را دەست بەتالىيەكى دامى تا خیرا

دهست بکەم بەهەلگێرانهوهی هەنابەبۆرینە بەپیتی وشەیی فارسی (بەپێچەوانەی کتێبەکە کە بەپیتی وشەیی کوردی پێزکراوە). تا لەوێ بووم و دوو مانگیکی شەوای چوونم بۆ ئوستەرالییا (1997/1/21) بە وردکە کاغەزان (هەر کۆتە کاغەزەیی بۆ وشەییەک وەک ئەو وێنەی لێره دادەبەینن) ¹ چۆنەکانی ئێمە دەبوو،"، داوایە کە چە کامپیوتێرێکم دەوری خۆم واتە نیوو کورده کوته نی "وشتی بەبارەو لە وێنە دەبوو،"، داوایە کە چە کامپیوتێرێکم بەقەرزی بکەم. ئەو لە دەست وردکە کاغەزانی پێزکردم، بەلام کێشەیی دەگەرەتری بۆ سازکردم کە لە نیو بەشی کێشەکاندا باسی دەکەم. چاپی یەکەمی ئەو فەرھەنگەم لە ساڵی 2012 لە دەزگای ئاراس لە هەولێر بۆ بۆ، و ئیشتاش خەریکی پێداچوونەوێم. بەگشتی تائێستا بیست و پێنج ساڵە کار لەسەر ئەو فەرھەنگە دەکەم. هەلە زۆر و ژمارەییەکی کێشەیی بۆچوونم تێدا چارەکردوون. تەنیا بۆ و یارمەتی نەدەر بۆ پێداچوونەوێم وای لیکردووم کە زۆر هەلە خۆیان بشارنەو و نەینە پێش چاوم. بەخۆشییەو ئێستا ئەو چاپی دووھەمیشم ئامادە کردووە کە 19762 وشە و دەستەواژەیی فارسی بە هەموو وێنە کوردییەکانیەو (لە هەموو زاراوەکانی کوردی تائەوجێگایەیی کەوتوونە دەستم) دەگرێتەو. لە پەوتی کارکردنی شەوورژۆم لەسەر ئەو فەرھەنگەدا هێندیک هەلەم دۆزیوونەو و لەگەڵ ئەو کەموکوورێ و هەلەشدا کە چەند دڵسۆزێک بەچاویاندا داومەو، چارەسەر کردوون و هەر خێرا لە بەرژۆ کردنەویدا لەسەر ئینتێرنێت گونجان دووم.

وێک لە دوو کتێبی (لیکۆلێنەو و پروونکردنەوێم میژووێی لەسەر کورد و کوردستان) و (زەرەشت و میژووێی) دا سەلماندووم، فارسیەکان (یا باشترە بۆم دەستەلاتارانێ ئێران لە ئاخیرەکانی فەرمانڕەوایی قاجار و بەتایبەتیش لە دەستپێکی دەستەلاتی پەزاشارا) بەرئێوێنی ئالمانییەکان حەولی زۆریان داو میژووێ کورد بەلای پێدا بەرن. ئەوان میژووێ پێشکۆی مادیان تێکدا، کاوێیان لێ کردینە هارپاکەیی پەیمانێکێن، پرووی چیرۆکەکانی ئافێستانیان لە بەلخیی سەرچاوەیی زێیی گەرەرا وەرگێرا بۆ بەلخی ئێفغانستان، وشەیی ئاریا (بەواتای نەجیب و شەریف) یان بۆ شارنەوێی پەگەزەکانی جۆراو جۆری ولات و توندنەو میان لە ناو (زاراوەیی ئێرانی) لێ کردینە پەگەزی ساختەیی ئاریا، ولاتی پارسیان کردە ئێران و کوروشیان کردە کە یخەسەرەو و (بۆ زانیاری زیاتر بڕواننە ئەو کتێبە و کتێبی زەرەشت و میژووێی و نووسراوەکانم (لە بەشەکانی کتێبخانە و میژووێی مالبەری www.farhangumejuikawa.com دا. نەک هەر ئەوێندە بەلکو زمانە کە شمانیان داگیر کردووە و وشەیی زۆریان لێ دزیوین.

بێگومان هیچ زمانیک ناتوونێ لە کارتیکردن و تیکەلای لێگەڵ زمانەکانی دراوسێ و تەنانت دوورتریش بەدوور بێ، هەر وێک لە کوردیشدا زۆری دەبینن، بەلام چاویک لە فەرھەنگەکانی فارسی کەن. هەر وشەییە لە هەر زمانیک وەرگیرایی ئاماژە بە سەرچاوەکەیی کراوە، بۆ وێنە عەرەبی، تورکی، فەرانسە، ئینگلیس، هیندی و.... تەنانت ئاماژە بە وشەکانی وەرگیراوە لە پەهلەوی و ئافێستا و مادیش کراوە، بەلام لەحاست ناوی کورد زمانیان لال بوو و قەلەمە کەیا پەنگی پۆشیتوو. بۆ وێنە بڕواننە ئەو نمونانە فەرھەنگی موعیندا : 1- ویر (کوردییە کەیی: بیر، ویر)، 2- گشت، بە کوردی واتە: بە گشتی، گش، گشت، گشتیان، گشک، گش لە گش، 3- گلاگل (کوردییە کەیی: تینگاو تینگ،

گه لاوگه ل، ۳- گمیز (کوردییه که ی: نه ره گمیز، گمیز، میز)، ۴- مَل کُلفت: مل ئەستور، مل تاجۆ، مل کلفت، مل کولوفت، 0- گُن (کوردییه که ی: گوپن، گون، گونزک، گونک). دیاره ئەگەر ئاماژە بە هه موو نموونه کان بکەم هەر له و فەرهنه گه دا ژماره ی ئەو وشانه ی له کوردی دزاروان و فارس هه رگیز ناتوانن ته نانه ت به دروستیش بیانلین، خۆ له هه زاران دهن.

ئەو کیشانه ی له نووسینه ی فەرهنه گه که دا تووشیان بووم:

جیگای خۆیه تی لیره دا به کورتی هیندیک له وگرفت و کیشانه بخه مه بهرچاو که له نووسیندا تووشیان بوومو بیگومان هەر نووسه ریکی کورد تووشی ده ب. ئەو کیشانه له وکاته دا زه قتر خۆ ده نوین که نووسینه ی فەرهنه گ دیته گوپن، که بابه تیکی زۆر گرنگ و هموانی یه و ده بی هه موو کوردیک لینی تی بگا و که لکی لیوه رگن. بۆینه که دیته سه ر خویندنه وه، ئەگه ر کتیه که به خه تی لاتین نووسرابی، خویندنه وه ی بۆ ئەوه ی هه ر ئەلفوبیته که ی عه ره بی ده زانی ناگونجی و به پیچه وانه ش.

کیشه ی نووسین:

1- نه بوونی خه ت (script) ی بیکگرتوو،

2- پینووسی کوردی به ئەلفوبی عه ره بی، که هه رچه ند له پینووسی فارسی باشتره، به لام هینشتا ناته واهه. بۆینه وشه ی مانگ: (1- مانگ = مانگی ئاسمان، 2- مانگ = ماندوو) ئەوه ی یه که میان چۆن نووسراوه هەر وا ده خویندریته وه به لام ئەوه ی دیکه یان نا. بۆ باشتر روونبوونه وه سه رنج بده نه پینووسی لاتینی ئەو دوانه (2- manig 1- mang) خوالیخۆشبوو ماموستا هه ژار ئەو کیشه ی به دانانی نیشانه ی (ـ) له شوینی ا تاراده یه ک چاره سه ر کردوو (1- مانگ، 2- مانگ)، به لام هینشتا نه بۆته باو.

3- فونت: ئەو فونتانه ی بۆ ئەلفوبیته که ی شیوه عه ره بی وه ک عه ره بی و فارسی و کوردی... ساز کرابوو له سه ره موو په نجه ره (window) یه ک، هه رچه مند پشتیوانی (support) ی ئەو زملا نه شه ی هه با نه ده خویندرانه وه. بیجگه له وه ش فونت ه کوردی یه کانی تا ئە وکات سازکراو، عه بی سه یرو سه رلینیشیونیه ری زۆریان تیدابوو. له فونتیکدا پیتیک (character) له سه ر (key board) له شوینیک و له فونتیک دیکه دا له جیگایه کی دی دانراوه. بۆینه بۆ نووسینه ی "ر" له فونتیکدا (B) وله وه ی دی دا (shift B) و له فونتیک دیکه دا (V+shift A) داده گیرا. جاوه ره ئەو کیشه ی بۆمنی ته مه نیک له کویره وه ریدا تیپه ر کردوو می شک به هه زاران بیرو بیروه وه بی ئالۆزو تیکده ر ئاخترای دووره ولاتی کوپر زه ی، چاره بکه که مه پی سه لیه که به Zanest Avdar ده ستم پراها تووه و ده بی به Kurdish News بابه تیک بنووسم که شوینی هیندیک له پیته کانی له گه ل ئەوانی دیکه دا جیاوازه. ئیستاش، که سالی (۲۰۲۱)ه، چه ندین ته خته کلیل (keyboard) ی نووسین، بۆ فارسی و کوردی و عه ره بی له به رده سته که لکوهرگران له کامپیوتیر دان، که هه موو له سه ر یه کیکیان ساغ نه بوونه وه، فونت ه کانیش هه ر کامیان به پیی به رنامه یه کی جیاواز دانراو، کیشه ی زۆر ده خولقتین. بۆینه، به رنامه یه کی فەرهنه گ نووسینم وه گیرکه وت، که ئیرانی دا یان نابوو، ویستم، ئەو فەرهنه گه ی بخه مه سه ر، به لام، (script) ه کوردییه کانی نه ده خویندنه وه، چونکه ته نیا بۆ ئەو فونتانه سازکرابوو، که له ئیراندا باون و ئەوانیش (script) ه

تایبته کانی زمانی کوردی وهک (و، ئ، ڤ ...)یان تیدا نه گونجاوه. به کورتی زور عه ییی دیکه ش له وبارهدا ده که ونه بهرچاو وهک: نه نیشته جیی نوخته یا نیشان له شوینی دروستی خوی و پیوه نه نووسانی هیندیگ پیت له هیندیگ وشه داو تهنا هت ونبوونی نوخته ی هیندیگ له پیته کان له وشه داو ... سه رباری ئه و ده رانه ش ئه من له نووسینی فرههنگدا تووشی گرفتتییکی دیکه بووم، ئه ویش نه بوونی فونتیگ بوو که کوردی و فارسی یه که ویکرا بنووسی. زورم هه ول داو زوریشم خو پیوه ملندوو کرد، به لام نه مدوزی یه وه. نه بوونی فونتیگی ئاوا تووشی دوو کیشی کرد بووم. یه که میان نارپکی له خهت و نووسراوه داو دووه میشیان که گرنگ تر بوو کیشی له خورا تیکچوونه وهی فونته کان (له ئه اندازه یا چه شنیا نندا) بوو. له فایلیکی 100 لاپه رهدا فونته که تیکده چوو، له خورا ده گورا به فونتیکی نه خواراوی عه ره بی. ده بوو هه موو فایله که بکه مه وه به فونته کوردی یه مه به سه ته که. تائیره به سیئه بی بوو، به لام ئه و جار ده بوو ئه و فارسی یانه وشه به وشه بیبنمه وه و چاکیان که مه وه که له بهر نه بوونی "ص، ض، ط، ظ، ذ" له کوردی یه که دا به ناچار له عه ره بی و پاشانی ش له فارسیم وه رگرتبوون. زور جار دووسی رورم به رسته وهی ئه ور یسه وه ده چوو که ئاوا لیم بیوو به خوری!! سه ره نجام پاش هه ول و خومان دوو کردنیکی زورو پرسیار له مو ئه و و له دؤستانی ئوسته رالیوا و ده ره وه، به وه ده سه خستی بهرنامه یه کی "فونت ساز کهر" به یاری دهی براده ریکم به ناوی عه لی که ئازه ری یه کی ئیرانی بوو، و که لک وه رگرتن له ئینتیرنیته و کرپنی کتینیکی فونت ساز کردن، فونتیگم ساز کرد که مه به سه ته که می به ته واوی ده پیکاو ئاوا ئه و کیشه یه شم بؤخوم چاره کرد. په نجه ره ی XP ش زور کیشی بؤ چاره سه ر کردم. به خوشی یه وه براده ریکی دلسوز سایتی Kuritgroap ی پی ناساندم، که کومه لیک له دلسوزانی وشه ی کوردی دایان ناوه و پشتیوان و keyboard ئه ژماریک فونتی کوردی یان ساز کردوه که مه به سه ته که ی منیان تاراده یه کی بهرچاو ده پیکا. به لام که مو کوورپی ئه و فونتنه که تائیس تا که و ترونه بهرچاوم ئه ومیه که بزویته کانی وهک (سه ر) و (ژیر) و (بؤر) و (زه نه) و هیندیگ نیشانه ی دیکه باش کارناکه ن و دانانیان پیت له وشه جیادکاته وه. پیویسته ئاماژه به کاری ئه و دلسوز شه بکه م که ئوفیسی کوردی داناه به لام به هوی ناته و او بوونی بؤ نووسینی کتیب نه ده گونجا. به راشکاوی ده توانم بلیم که کیشی فونت زیاتر له سالیکی کاتی منی بؤخوی بردو له کاره سه ره کی یه که ی خوم که نووسینی ئه و فرههنگه بوو وه دوا ی خستم. سه ره نجام دوا ی سالی ۲۰۱۵ ژماره یه ک فونت بؤ مایکروسؤفت ئوفیس سازکران که (کاراکتیر) یان بؤ هه موو زمانه کان تیدان. ئه وه کاری زور وه سیئه یی خستم، به لام کیشی دیکه ی بؤ خولقاند، ئه ویش گورانی هیندیگ له وان بوو. بؤ ویننه پیتی (ه) و بزوینی (ه)، له و فونته نده که باسم کردن، پیتی (ه) له فونته کوردی یه کاندانانه رواه که زور له کرمانجی سه روو دا ده کار ده کرئ وهک (که له ه) که به و فونانه به (که له ه) ده نووسرئ. ههروه ها بؤنموونه له کوردی یه که دا وشه ی (هه مووی لی کردبوومه (هه موو) له فارسی شدا (هنری لی کردبوومه (هنر) و ئه و چه شه تیکچوونانه وای لیکردبوو که نه مده توانی به (بیبنه وه (find و) له جیی دانی (replace) یک چاره ی بکه م، چونکه ژماره یه کی بؤ چاک ده کردمه وه و ژماره یه کی دیکه ی لی تیکده دام. یا (هه) کوردی لی کردبوومه (هه). ئه وه گه وره ترین گرفتم بوو، له هیندیگ شوینیشدا (ڤ یا لا) ی لی گورپوم به (ڤ) و... هیندیگیش کیشی خودی ئوفیس که (ی) له زور یگا جودا کردبووه بؤیته (عنایت) لی کردبوومه (عنا یته) و...، که کاتی زوری لی گرتم، چونکه ناچار بووم وشه به وشه به هه موویدا بچمه وه.

من به یاریده فونته کانی دیکه بؤخوم فونتیگم ساز کردوه و ئه و (ه) یه م تیدا له جیگای (ه) داناه و بؤ نووسینه کانم که لکی لیوه رده گرم.

:Commented [ae1]

:Commented [ae2R1]

:Commented [ae3R1]

كيشەى دەرەتان:

دەرەتانى لەبارو پيويست بۇنووسىنى فەرھەنگ بە چەند مەرج پيكدى:

1- كەرستە: ھەبوونى سەرچاوەى بەكەلكو دەست وپراگەيشتن بەكتيخانەى دەولەمەند مەرجيكي ھەرە گرنگە لەكارى فەرھەنگ نووسىن دا، كەبەداخەووە كورد لەوبارەووە زۆرفەقيرە. جا لەناو ئەو فەقيرىيەش دا ئاوارەيەكى لەولات دابراوى وەك من كەتەنانەت لەئاوارەيباشدا ھىندە دوور كەوتوومەووە كە بۆكارمەكەم ھەر دەستم بەھاسانى وھجموچۆلى فەرھەنگيى كوردى لەئورووپاش پارانگات - چونكە بۆخۆمى لى دوورم و كەسى واش شك نابەم لەوبارەدا بتوانى ياريدەدەرم بى - ئەو كيشەىيە چەند قات دەبيتەووە.

چەند فەرھەنگيكي فارسى بەكوردى لەلایەن چەند دلسۆزىكى وشەى كوردى بۆلابوونەو، ھىندىكيانم لە ئيتيرنيت وەدەست كەوتن، برادەريكي دلسۆزىشم لەسووتيدرا فەرھەنگى يەك جلدیى زانكۆى كوردستانى بۆ ناردم، ئەو فەرھەنگانە وشەى زۆريان دا دەستم بەلام، ۳ لەو فەرھەنگانە، ھەلەو كيشەى زۆريان تيدابوون، بەتاييەتى لە فەرھەنگەكەى زانكۆى كوردستاندا، ۴۰0 ھەلەى بەرچاوم دۆزىنەو، لەگەل ژمارەيەكى زۆر وشەى وەك ناوى ژمارەيەكى زۆر زمان، نەتەو، تايفەو ھۆزى شوپنە جۇراوجۆرەكانى جيھان، كە بۆفەرھەنگيكي دووزمانە بيچگە لە ھەلمساندى قەبارەى كتيب، كەلكيكيان تيدا نابينم، و ھەرەوھا زۆر شتى ديكە كە ليرەدا باسيان ناگونجى و بەجودا لەناميلكەيەكدا بۆلابيان دەكەمەووە.

2- ھاوكارى: فەرھەنگ نووسانى گەلانى ئازادى جيھان بيچگە لە دەدەستدابوونى كەرستەو نامرازى پيويست بەدەستەو تاقي چەندىن كەسى و پشتيوانى ميري و زۆركارسازى و كاردروستايى ديكە كاردەكەن، بەلام فەرھەنگ نووسى كورد دەبى بەتەنئ و بىچاوپروانى ھاوكارى كەس، بەشيكى بەرچا و لەكات و مال و ويسحەت و ژيانى خۆى لەسەرئەوكارە دائى، كە ئەوھش بيگومان زۆر سەختەو لەخۆ بووردنيكى زۆرى دەوئ و سەببارى ئەوھش نابى چاوپروان بى كارمەكى بىھەلەو كەم و كوورى بى. راستە ھاندا بۆ بەرھەويشچوونى كاريكى ئاوا گوروتيني زياتر دەداتە مرۆف، بەلام پرخەنش (چ بەجى، چ بيچى، چونكە ھەردووكيان ورياكەرەووە ھەلەكەمكەرەوون) پيويستى و مەرجى بيئەملاو ئەولاي سەرکەوتنى ئەوكارەن و تەنيابوون لەكاردا ھەلە پاسا ناداتەو مەگەر، ئەوھى كار دەكا گرنكى بداتە پرخەنكان و بەباشى ھەليان سەنگيئى. بوارى نووسىنى وشەدانى كوردى، گيرو گرفتى زۆرى تيدا بەدى دەكرى. نەدەولەتيك ھەيە، پشتيوانى لەوكارە بكاو نە دەزگايەك ھەيە يارمەتيدەربى و نە كۆپيك لە زلليانى بوارى وشە ھەيە لانىكەم ئەو كارە نلتەواوو سەرەتاييانە ھەلسەنگيئى، كە بەماندوويى و لەخۆبووردنيكى زۆر لەلایەن چەندكەسيكەو كراون.

3- دەست وپراگەيشتنى ئازادانە بەھەموو بەشەكانى كوردستان: فەرھەنگ (قامووس، وشەدان) زمانى ليك تيگەيشتنى خەلكەو فەرھەنگ نووسيش ئەوكەسەيەكە "وشە" لەخەلك وەرەدەگرى و لەپەنا يەكترى لەشوپنى شياودا دايندەنئ. دوورى لە سەرچاوەى سەرەككىي فەرھەنگ "واتە خەلك" بۆمنى

دوورەولات لەوکارەدا کە دەستم پێکردوو کۆسپێکی گەورەووەیەو بەتایبەتی کە کارەکشەم دوو نەتەو دەگرێتەو.

٤- دارایی: پشتیوانی مائیی کارێکی ئاوا بۆ گەلیکی بێدەولەت و دەست بەسەردا گیراوو فەرھەنگی خۆ لێ قەدەخەکراوی وەک کورد، یەکەم دەستپڕۆیشتوویی نووسەر دووھەم بازارە. دوورکەوتنەو لەگەل (کە بازاری بەرھەمەکە پێکدێنی)، گونجانی چاپ و بلاوکردنەو دەخاتە ژێر کارتیکردنێکی زۆر تیکدەرانە. گەرەتەرین کۆسپێسەر پێگای من لە دوورەولات بۆ چاپ و بلاوکردنەو بەرھەمەکانم ئەو خالەپە. لە ۆلاتیکی تەریک و دوورلە دەفەرەکانی دیکە دا دەژیم کە پێگای بە ۆشکانیدا بۆھیچ شوێنیکی دنیانێ، و تەنانەت دەست بەھاسانی وە ۆلاتانی ئورووپاییش پاناکا کە بازاریکی باشتریان لێیەو چاپ و بلاوکردنەوھشیان باشتەر لێ دەگونجی، تەنیا بەدراوی سۆسیال و گرتنەو لەدمی مال و مندالم، کتیبم لە چاپخانە پەسمییەکان بۆ لەچاپ نەدرا. بۆیە ناچاربووم بۆخۆم فێریم بەپڕینتێریکی ساکار لەمەلەخۆم لەچاپیلندەم و لاپەرەدلنان و لێک قایمکردن و بەرگ تێگرتن و پڕین و بەگشتی ھەموو کارەکانی بەدەست و مست و گیرفانیخۆم بکەم و بەخۆراییی بیدەم تەنانەت بەو کەسانەش کە بە وتەیی خۆیان زۆر بەمەراقی بلاو بوونەو ھەمی بوون و ھانیان دەدام لە بلاوکردنەو میدا پەلەبکەم، پاش چاپکەش پششتیان تیکردم و بەلێتەکانیان لەبیرخۆبەدەو، جا ئەو جار مەمنوونیشیان بۆم بخویننەو. پەنگە بلێن کتیبەکە شتیکی وا نەبوو کە سەرنجیان پراکێشی، بەلام وانێ، چونکە کتیبیکی وەک کوردعەجەم، ئەگەر بلێین وەرگیرانەو ھەکەشی باش نەبی - کە ئەوھیان بەتاوانی من دادەنری - خۆ نرخە میژوویی بەکەیی لەسەر کێشەیی کورد ھەر لەجینی خۆیەتی...

4- ئەمن و ھەلە: کورد دەلین: "بەندە بی پەلە نیە" و بیگومان "بی ھەلەش نیە". ھەلە پەلە دەخاتە سەرمروفت، ھەتاگەر وەرتریش بی پەلەیی گەرەتر سازدەکا. بەسەھوو چوون لەھەمووکارو کاتیکدا دیتەپیش و گرنگترین ھۆکارەکانیشی بەبروای من بریتین لە:

یەکەم - زەین کویری کە دەبیتە ھۆی لەبیرچوونی زۆرشتی بەجی و پیووست، دووھەم - تەنیابالی و بی ھاو فکری و بی ھاوکاری: پراوێژو ھاو فکری دەتوانی تارا دمیەکی زۆر لەھەلە کەم کلتەو. زۆر جار بۆم ھاتۆتە پێش کە پاش چەند جار بەوردی پێداچوونەو بەمیلەتیکدا ھیشتا ھەلەیی زۆر زەقی تیدا ماون. ھۆیەکەشی ئەو یەکە مروفت ھەموو ھەلەکانی خۆی بە تەواوی نابینی و ھاوکاری و ھاو فکری دلسۆزانە دەتوانی چارەیی ئەودەردە بی.

سێھەم - بۆچوونی بیجی و تێگەیشتنی نابەجی کە زۆر پروودەداو مەرچیش نیە ئەگەر نووسەر زۆر شارەزاش بی ھەموو بۆچوونەکانی پراست و بەجی بن.

چوارەم: - تەواوی کاری نووسین، تاپی لەسەر کامپیوتیر ... و تەنانەت سازکردنی فۆنتەکەشی بۆخۆم کردوومە. پرووی نەبوونی پەشبی! دەنا ھەر نووسینی فەرھەنگ بۆخۆی کاری تەنیا کە سیک نیە، چ دەگا بەو کارانەیی دیکەشی. لەکاری فەرھەنگنووسانی گەرەشدا سەرەرای ئەو ھەموو کار درووستایییلنەیی بۆیان کراو، چاوم بە ھەلە کە وتوو، بۆیە بیگومان کارێکی ئاوا لە ھەلەو کەم و کووری بەدوور نابی ...

سەرەنجام دەمەوێ بە خوێنەرانی هێژا بلیم، فارس کوتەنی: دیگران کاشتند ماخوردیم، ماھم میکاریم دیگران بخورند. واتە: ئەوان چاندیان ئیمە خواردمان، ئیمەش دەیچین ئی دیکە بیخۆن. مامۆستاھەژار، مامۆستاگیوی موکریانی و... چاندیان ئیمە بەئەمەگناسی یەوہ خواردمان ئەوہ دەشی چینیوہە تابزانین ئایا بەرھەمەکە ی شیاوی خواردنی داھاتوان دەبی؟ چاندن، سروشتی یانە دوو مەبەستی تێدا بەدی دەکری: یەکەم - زیادکردن و باشتەر و بەرێژەوتر و بەکەلکتر کردنی بەرھەم، تا بتوانی پێداویستی ویستیاران بە پێی گونجان بە باشی دا بین، دووھەمیش: دا بین کردنی تۆو بۆ چاندنەوہ. هیوادارم لانی کەم توانییم بە شیکێی ھەرچەند بچوو کیش لەو دوو مەبەستەم جێبەجێ کردب. بیگومان ئەو بەرھەمە پرە لەکەم و کۆری، ئەو دەستە دەکوشم کە بەرھەنەیک پەنجە بۆ ھەلەبەکەم پرا دەدێری و ئەو دەستەش ماچدەکەم کە دەنکیک یا لۆچیک وشە تازە و پرازەوی کوردیم بۆ دەخاتە سەر خەرمانی ھەژارانەم. لێرەدا بە پێویستی دەزانم سپاسی ھاوسەری بەو ھا و فیداکارم بکەم کە ژمارەیکی زۆر و بەرھەچاوی وشە رەسەنی کوردی پێکوتم کە لە ھەرھەنگەدا دامنان، ھەر وہا بە لەسەرھۆیی و دان بەخۆداگرتن و تەنانت بە دەورە داھاتن و ھاندانم وزە ی زیاتری بۆ ئەو کارە پی بەخشیم. کورد دەلین خوا ئەگەر غەزەبی لەداری گرت دەیکاتە چەقەنە ی ئاشی و پیموایە ھاوسەری نووسەران بەتایبەتیش ئی وەک من تووشی ئەو غەزەبە بوون.

عبدالله ابراهيمي (کاوه)،

مانگی/1/2021

ئادیلاید - ئوستەرالییا

کوردو زمانەکی

زمانی کوردی یەکیکە لە زمانە کۆنەکانی پۆژھەلاتی ناوھراست و پێشە ی بیگومان دەگەریتەوہ سەر زمانە ماد. چەند پۆژھەلاتناسی پۆژئاوایی وەک " 1- سون" و "سایس" و... رەچەلەکی کوردو زمانەکی دەگەیینەوہ سەر نەتەوہی ناوبرا. "حسن پیرنیا - مشیرالدوله" لەکتیی (ایران باستان) دا دەلی: لوغەتی میدی ئەگەر زمانی کوردی ئیسستە نەبە بناغەییەتی (میژووی ئەدەبی کورد، علاءالدین سجاد، چاپخانە ی معارف، سردشت، 1952/1371، ل 48 - 46). یەکەم کتیب بە زمانی کوردی دەکری بلیین ئاویستایە، کە زەردەشت نووسیویەتی. زەردەشت بە پێی ۆتە ی ھیندیک لە میژوونووسان (کە زۆرتر ئالمانییانی ئیسرائیلین) لە نیوان 660 تا 6500 ی بەرلە زابین لەدایک بووہ. ئەو بیرە زۆرتر لەو 80 سالی دوا یی واتە لەسەردەمی پەھلەویدا پەری ئەستاندووہ، کە بەھیچ شیوہیک وەرستی ناچی. ھیندیک لە میژوو نووسانی یونانی وەک "ئەفلاتوون" و "ئیکزان تووس" پێیان وایە لە نیزیکە ی (6500 پز)ی دەزانن. "دوکتور موخەممەدی موعین" پێی وایە لە (660 پز) لەدایک بوہ، کە ئەویش ھەر ئەو باوەرە ھەلە ی وەرگرتوون و پەری پێداون، کە لە سەردەمی شادا بۆ شیواندنی میژووی کورد و سازکردنی بوئیک لە کۆرووشی ھەخامەنشی بە ئانقەست برەوی پێدرا، کە خۆشەویستی جوولەکانیشە. "دالی پرسی" ئەو پروداوہ دەگێریتەوہ بۆ (1000 پز) و "وست" و "جاکسن" و ھیندیکی دیکەش بە پێی "بوندھشن" و "ئەرتای ویرافنامە" و ھیندیکی پەراوی دیکە ی بە زمانی پەھلەوی ئەو

میژوو به (660 - 583 پز) دهزانن. بیگومان، ئەوانەى زەردەشت دەگێرنەو هەزارەى یەكەمى پ.ز، لەهەلەیهكى گەرەدان، چونكە لە هیچ بەردەنووسىكى ئەوسەردەمەدا باسى نەكراوە، هەرەها ناوى شارەگرنگەكانى ئەو سەردەمەش لە ئاویستادا نین و باسى هیچكام لە دەولەتانی بەهیزی ئەوكاتیشی تێدانیه. بەردەنووسىكى بەجیماوى ئاسوورى لە سەدهى هەشتمەمى (پ.ز)دا باسى مادىك دەكا كە ناوى "مەزدەك" بوو. ئەو دەیسەلمینى كە لەسەدهى هەشتمەمدا مەزدا پەرسى لەناو مادەكاندا پەروى هەبوو و بەو پێیەش دەبى زەردەشت ئى بەر لەو میژوو بە.

كتیى ئەویستا بەزمانى مادى نووسراوە كە لەگەل زارواوى گۆرانى ئیستا جیاوازی یەكى زۆرى نیە. ھرمیپوس (سەدهى سیھەمى پز) دەلى: ئێرانیهكان پەراوێكیان هەیه بەناوى ئاویستا كە بەزمانى ماد نووسراوە. (میژوو و یژەى كوردی، صدیق بۆرەكەیی، چاپاول، ص 8 - 14). ئەوێ حاشای لى ناكړئ ئەوێه كە مادەكان بۆیه كەمجار خویندنهو نووسینیان لە ئێران كردهاو و ئەوێهە لەسەر خویندن سووربوون كە تەنانت لەكاتیكدا كە پیاوان و ژنان بۆ سازكردنى شوورەى هەمەدان بەگەرمى خەرىكى كار بوون، مندالانى شار دەرسیان دەخویندو بەرئوینیى مامۇستا بەقەلەمىكى لە مس یان مەفرەق لەسەر لەوحى سازكراو لەقور دەیان نووسى یەو (سرزمین جاوید، ذبیح الله منصورى، تهران، زرین، 1370، ص 173). كورۇش لەبەردەنووسەكەى خۇیدا ئامازە بوە دەكاو دەلى:

".... مادەكان شتى باشیشیان هەبوون و من پاش ئەوێ بەپادشایەتى گەیشتم، ئەوانەم لە مادەكان وەرگرتن و لەولاتی خۇمدا پەروم پیدان. بیكێك لەو شتە باشانەى لەمادەكان فێرى بووم، ئەلفو بیى وان بوو، كە 36 پیتی هەبوون و هەر ئەو ئەلفو بییە كە ئەوێ لە ولاتی مندا بۆتە باو. ئەمن خویندن و نووسین بە ئەلفو بیى 48 پیتی فێربووم، بەلام زانیم كە ئەلفو بیى 36 پیتی مادەكان بۆ خویندن و نووسین كەلكى زیاترەو مەرف بەو ئەلفو بییە زووتر فێرى خویندن و نووسین دەبى. ئەمن تێگەیشتم بۆ ئەوێ خەلك بەهاسانى فێرى خویندن و نووسین بن، دەبى نووسین لە سەر تەختە گلى سوور وەلانین و وەك خویندنگەكانى هێگمەتلنە تەختەبەرد دەكاركەین و فەرمانبەرانى دیوان و بازارگانان و كارمەندانى تۆماركردنى بەلگەنامەكانم راسپارد كە لەسەرچەرم بنووسن و بیكێك لە سوودەكانى نووسین لەسەرچەرم ئەوێه كە ماوێهەكى زۆر خۇرا دەكړئ...." و تێكدهرى حكومەتى مادو دامەزرێنەرى دەستەلاتى پارس، بەوبەلگە حاشا هەلنەگرەى خۇى، هەم دەیسەلمینى، چیرۆكى لەدایكبوونى چەندە درۆیهو هەم ئەوێ كە لەسەردەمى ماددا چ گرنگی یەك بە خویندن دراو، ئەوانە شانازیگەلىكى میژوو بیى، كە دەبى رۆلەكانى كورد پێى بنانن.

دەرەتانی پێش كەوتن بۆ زمانى كوردی، بەداخەو نەك هەر بەهۆى نەبوونى دەولەتێكى سەرەخۆى كوردی كە بیگومان دەیتوانى پالپشتێكى بەهیزی پێشكەوتنى بن، بەلكو بەهۆى دژبەتێ و بەرچاو تەنگیى داگیركەرانى كوردستان و دانانى قەدەغەو بەرەسەت لەسەرى و تەنانت هەولێ بیوچان و توندو تیژیان بۆ سەپینەوێ هەموو ئاسەوارى نەتەوێ كوردو تواندنهوێ بەیه كجاره كی، پێبەپێى زمانەكانى دیکەى دەورو بەر نەبوو. زۆر زمانى ئەوناوچەیه هەرچەند زۆر كەمتر لەزمانى كوردی دەگوشاردابوونە، واتا و نەوێه كە بەتەواوى بپرانەوێ هەرلەبیریش كراون و خاوەنانیان ئیستا خۆبەنەتەوێهەكى دیکە دەزانن. بۆوێهە میسرى یەكان كە بەتەواوى لەناو عەرەبدا تاونەوێهە

ههروهنازانن سهردهمیک عه ره بيش نه بوون. مامۆستا سه ججادی (میژووی ئەدهبی کورد ل44) دا دهلی: "... کورد مەکان لەبەر پیکهوتی مه لهنندی و کۆچه رایهتی و شاخ نشینی دوورتر بوون لهقهومی بیگانهوه، که متر تیکلاویان بووه به تیکلاو بوونیکي وههاکه کاربکه نه سه ر تیکدانی زمانه که یان - مه گهر له دهوری ئیسلامیدا نه بی که هه ندی وشه ی عه ره بی به هۆی ئاشنايه تی ئایه وه تیکه وت - به مجۆره به بی تیکدان و ده ست لیدان زمانه که ی خۆ یان یان پاراست و هیشته وه." ئەوه راستی یه کی نه شاراو یه به لām هه مووی هۆکاره که نییه. پروانینیکی کورت له میژووی کورد به تایبه تی له چه رخی 19 و 20 دا راستی یه کی دیکه شمان بۆ ده سه لمینئ، ئەویش خۆ راگریی بیوچانی گه له که مانه له پاراستنی فه ره نگ و پیناسه ی نه ته وه یی و تایبه تمه ندی یه کانی کورده واریدا. له دوو سه ده یه دا ده توانم بلیم کورد به قهت هه موو میژووی دیاری خۆی دردی دیون و به لای به سه ره اتوون. کوردستان به که یین و به ینی زله یزانی سه رده م له دوو پارچه را بوو به پینچ پارچه. میرنشینه کانی که به ده ستی کورد به رژه وه ندیی داگیرکه ران دانرا نه وه. حاکمانی نه کورد و ناشاره زا به زمان و نه ریت و فه ره نگ ی کوردی و ته نانه ت گوئ ئاخرا و به دوژمنایه تی یه کی کویژ کویژانه ده گه ل نه ته وه ی کورد، به سه ر کوردستاندا سه یان. ته نانه ت له پارچه ی داگیرکرا و به ده ست یه کیتی سوڤیه تیشدا که به روا له ت گه لان خود موختاری یان هه بوو، ئەوه نده شیان پئ ره وانه بیندرا که هه یچ، زۆره یان به ده ست کارگیرانی شوڤرشی کۆمۆنیستی و بۆ رازی کردنی تورکان، له زیدی خۆ هه لکه نران و دوورخانه وه وه ئه وانه ی مانه وه ش له به رده ستی کۆماره کانی ئەرمه نستان و نازه ریا جانداندا به حال پله ی هاو نیشتمانی ده ره جه دوویان پئ برا. له نزیك به نیوه ی خاکی کوردستاندا که ئاناتورک به سات و سه ودا ده گه ل زله یزان و پیلانی ناوخۆیی له ژیر ده ستی خۆیدا رایگرتبوو، ناو و زمان و هه موو شتیکی نیشاندهری شوینه وارێک له کورد، له یاسا و به لگه یاسایی و میژوویی یه کانی ولات سه رپه وه و بردنی ناوی کورد سزای بۆدانرا. له زیاتر له 80% ی خاکی کوردستان نووسین و خویندنه وه ی کوردی به تاوان و دژی یاسا دانرا. ته نیا به شیک ی بچووکی کوردستان، ئەویش له ژیره ستی ئیران دا، ناوی "کوردستان" ی له سه رما که: سه، سه قز، بانه، مه ریوان، دیواندهره، کامیاران، قوروه و بیجاری ده گرت وه. (تیبینی: خه لکی ئەو ناوچانه که سه ر وه سه نه بوون، به گشتی به وشاره یان کوتوه "کورسان"، دهنه ئه و ناوه ش به خشیشی داگیرکه ران نییه). کوردستان له به رده ستی عیراق بوو به شیمال و له سووریه و تورکیا و سوڤیه تیش هه یچ ناویکی بۆ دانه نرا. له هه مووی ئەو ماوه شدا دوور خسته نه وه، زیندان، ئەشکه نجه، راگویتسن، کوشتن، ئەنفال، سووتمان، بۆمباران و کیمیا باران و ... هه ره له سه ری به رده وام بووه. به لām هه مووی ئەوانه ش نه ی توانی کورد بتوینیته وه و پیناسه و تایبه تمه ندی یه کانی کوردا یه تی لئ بستینیته وه. ته نانه ت زه بر و زه نگ و قه ده غه ی ئاناتورکیش کوردی نه تولنده وه و ئیستا له زۆر شار و شارۆچکه و گوندی باکووری کوردستان، زۆر کورد ده بینی که ته نانه ت له تورکی هه رتیش ناگهن.

په یوه نډیې زمانې کوردی له گه ل زمانې دراوسیکانی:

1- کارتیکردن:

بیگومان هیچ زمانیک ناتوانی به ته واوی له کارتیکردن و کارتیکران له په یوه نډیې له گه ل زمانې جیهان به گشتی و زمانې دراوسیدا به تاییه تی به دوورې. له سهرده می ئیستادا سنووره کانی گه لان له باری په یوه نډیې و تیکه لویې کومه لایه تی په وه زور بیره نگ بوونه ته وه. به تاییه تیش که پیشه سازی و داهیتانی تازه ی بدهوام و دیارده نوئ په کان، هه موورؤژئ به چه نډین وشه ی نوئ درؤژنه نیو زمانې گه لان، ئه و وشانه له هه رشوئیک و به هه زمانیک داهاتبن، به هؤی بلاو بوونه وهی تیکنؤلؤژی، یا له نیوگه لانی وهرگردا ملنای تازمیان بؤ دادهنرئ یا وشه که راسته وخؤ دهخزئته نیو زمانیان. که وابوو ئه و کار تیکردنله نه ک هه نارهواین، به لکوو ده توان زمانه که ده وله مهندتریش کهن. زور گه لان نه ک هه ئه ورؤ به لکوو له زمانه کانی زور دوورمه که لکیان له وشه ی بیگانه وهرگرتوو، بؤوئته ئینگلیسی، تورکی، فارسی و عهره بی پرن له وشه ی بیگانه. قورئانی پیروز که به شاکارنکی زمانه وانی دهناسرئ بؤخؤی بده بیان وشه ی له زمانه کانی دیکه وهرگرتوو. به لام ده بی ئه وه مان له بیربئ که ئه و وشه وهرگرتنه ده بی به مهرچیک بی که ره سه نایه تیې زمانې وهرگر نه خاته به ره ییش و پرسیار. ئه گه له زمانیکدا وشه ی له باره بی یا دانانی وشه ی کی جوان بؤ دیارده نوئ په که بگونجی، ره وانیه په نابه رینه بهر وشه ی نامؤی بیگانه که ده کارکردنه که ی بؤ خه لک کیشه ده خولقئتی. خاوین راگرتنی زمان به واتای پروتکردنه وه ی زمان نیه له هه رچی وشه ی بیگانه په به بی جیاوازی دانان له نیوان شیاو و نه شیاودا. زمانې کوردی که له باری جوغرافیایی په وه له گه مارؤی ته واوی چه ند زمانې دراوسیی (فارسی، تورکی، عهره بی و هه رمه نی و...) دایه، که میک له تورکی راو به هؤی ئاینه وه هیندیک زیاتر له عهره بی را کاری تیکراوه. له په یوه نډیې له گه ل زمانې فارسیدا کار تیکرانه که شپوه په کی جیاوازی هه یه، که له "په یوه نډیې زمانې" دا باسی ده که یین. سه رنجراکیش ئه وه یه که کوردی سه ره پرای ئه و هه موو گوشارو زورداری په ی به درئزایی میژووی پر کاره ساتی له سه ری بووه، له زمانه کانی دراوسیی خؤی زور خاوینتر ماوه ته وه و زیاترله وه ی کاری تیکراوه کارتیکردنی هه بووه.

2- هاوپه یوه نډیې زمانې:

زمانې کوردی له نیو دراوسیکانیدا ته نیاهاوبنه ملله ی زمانې فارسی په - بنه ملله ی زمانه کانی هیندو ئوروپایی - و چ له باری ریزمان و چ له باری وشه و واتاوه تیکه لوی په کی بهر بلاوی له گه لیدا هه یه. که چاوله فهره نگی فارسی ده که ی به سه دان وشه ی تیدا ده بینی که له کوردیشدا ده کار ده کرئین. به شیک ی په کجارزوری ئه وو شانه ئیستاله فارسیدا که لکیان لیوه رناگیرئ و تنانته فارس هه رتیشی ناگه ن، به لام له کوردی دا هه رباون و ئه وه ش به لگه یه که بؤ کوردی بوونیان. به شیک له وانه هه روه ک فهره نگه کانیش ئاماژمیان پیکردوه له کوردی را خزیونه ته نیو فارسی. دوکتور محهمه دی معین له پیشه کی فهره نگی فارسی خؤیدا ده لئ: "ماکه کانی سه ره کیی زمانې فارسی بریتین له: ده ری کؤنین، پارتی، په هلو، هیندی، عهره بی، تورکی، موغولی، ئوروپایی". له سه رچاوه کانی ئه و زمانه شدا ئاماژه به پارسی که ونین و مادی و کوردی.. ده کا.

لیڤره دا شایانی ئاماژهیه که به داخه وه بیری ږه گه زپه رسته تانه ته نانهت وا بهرچاوی زانابه کی گه وره ی فهره نگی فارسی " وهک دوکتۆرموعین" ی له حاسهت زملنه که مان تاریک کردووه که به زمانیکی سه ربه خوی دانه نیو له فهره نگی شهش جلدی یه که پیدایا بو ږوونکرده وهی مانای لهجه ده لئ: " 3- لکیکه له زمانیک که به هیندیگ گۆرانکاری له ناوچه یه کدا ئاخافتنی پین بکری: بووینه گیله کی، کوردی، لوری، سمنانی، زاراهه گه لیکن له ئیرانی... " (ف 6 ج معین ص 3661 چاپ دهم 1375 چاپخانه ی سپهر، تهران).

ئهو بمنوا زلنا به لام کورتبینه تهنلنه ت زمانی کوردی تاراده ی زارامیه کی چووک ناوچه یی دینتته خوار بی ئاگا له وهی که "لوری" ش، که له وئ ئاماژه ی پیکردوو، بوخوی زاراهه یه که له زمانی کوردی که ئهو ده ی کاته زاراهه یه که له زمانی ئیرانی و بیگومان مه به سته ش ی له ئیرانی، هر زمانی فارسی ئیستایه، که له راستیدا دوا ی هیرشی عه رب سازکراوه. "ئیرانی" و "شه ی" ئیران" یش به واتای ئیستای، داتاشراوی سه رده می ږه زاشایه و له سه ر پینوینی ږوژئاوا دانراوه. ئهو زمانه "فارسی" یه ته نانهت ناوه که شی ده سته کرده و پین ئیسلام شتیکی به وناوه نه بووه و ئه وناوه هر "پارسی" ه کونه که بووه که عه رهبان خوا خیریان بنووسی چونکه (پ) یان نیه، کردوو یانه ته "فارس" و فارسانیش له سه رخویان و زمانه سازکراوه که یانیا ن داناوه. که چی زمان ناسان کوردی به زمانیکی سه ربه خوو ږه سه نی زور کون ده زانن.

هر وهک پینتر ئاماژه م بیکرد، به پینی بوچوونی میژوونووسان، پارسه کان خهت و نووسین و خوینده واری یان له ماده کان وه رگرت. هه روه ها ئاماژه به زور وشه ی پارسه کانیش ده کری که له زمانی ماد وه رگیراون. بووینه "ا. م. دیاکونوف" له کتییی (تاریخ ماد، ترجمه کریم کشاورز، تهران، 1379) دا ئاماژه ی به ژماره یه که له و شانه کردوو. زمانی کوردی و فارسی ږیزمانی زور لیک نیزیکی و تاراده یه کی زور وه کیه کیان هه یه. ئه وه و زوری وشه ی هاوبه شه، که فیږبوونی کوردی بو فارس و فارسی بو کورد وه سینیه ی ده خا.

دوکتۆرموعین له پینشه کیی فهره نگی که پیدایا له نیو هاوکارانیدا ئاماژه به ناوی چهند پسرپورو ماموستای زانکو ده کا که له وشه ی کوردی و ئه هلی حه ق (که ئه وانیش به شیکن له گه لی کورد) و وشه کان ی ناوچه ی کرماشان (که ئه ویش هر به شیکن له کوردی یه) یارمه تی یان داوه. ئه وه ش ده یسه لمینتی که چون به شیکی بهرچاو وشه ی کوردی چوته نیو فهره نگی فارسی یه کان. هر وهک ده بینین فهره نگی نووسانی ده مارگری فارسی، کوردی بوونی ئه و وشانه یان له فهره نگی کانیندا دیاری نه کردوو، وهک ئه وه ی بو وشه کانی وه رگیراو له عه ره بی، ترکی، هیندی، په هله وی و... و ته نانهت زاراهه ناوچه یی یه کانیش کردوو یانه.

و	o	سوراغ: سراغ،
ئ	e	میهر: مهر، سیحر: سحر،
ی	ī	شیر: شیر
ا	ā	ئاپاد: آباد، بار: بار، کار: کار، مار: مار، دارا: دارا،

سەرچاوه‌کان:

له‌نووسینی ئه‌وفه‌ره‌نگه‌دا، بۆ به‌شی فارسی‌یه‌که‌ی له‌و کتیبانه: (جلدی 1 و 2 و 3 و 4 ی فرهنگ شش جلدی معین، چاپ دهم 1375، مۆسسسه‌ی انتشاراتی امیرکبیر، تهران)، (فرهنگ فارسی‌عمید، حسن‌عمید، چاپ سوم 1369، چاپخانه‌ی سپهر، تهران) و بۆ به‌شه‌کوردی‌یه‌که‌ش له‌وانه: (هه‌نبانه‌بۆرینه، فرهنگ کردی - فارسی، هه‌ژار، چاپ اول 1368، سروش، تهران)، (قامووسی‌زمانی کوردی، ئو و ب، عه‌بدوهره‌حمانی زه‌بیحی، نوئ‌کردنه‌وه‌ی چاپ 1367، ئینتیشاراتی سه‌لاحه‌ینی ئه‌بیووبی)، (فرهه‌نگی کوردستان، گیوی موکریانی، چاپی‌ده‌زگای‌گوین)، (گوئ‌چنینه‌وه‌ له‌ خه‌رمانی "هه‌نبانه‌بۆرینه"‌ی هه‌ژار، عبدالله حسنزاده) و (فرهنگ گیاهان داروئی "کردی. انگلیسی. فارسی. عربی" - امین‌امینی - چاپ چهارم، 1380-1381 - مازندران) و ژماره‌یه‌کی‌به‌رچاو وشه‌ی کۆکراوه‌ به‌هۆی‌گۆفاری‌سروه - که‌ هاوڕێی خۆشه‌ویست و دئسوؤزم کاک حامید پره‌شیدی زه‌رزا دایمی و به‌هره‌ی باشیان بۆم هه‌بوو - که‌لکم وه‌رگرتوو. دياره‌ به‌شیکیش له‌ وشه‌کان که‌ له‌ناو ئه‌وانه‌دا نه‌بوون، ئی زانیاریی خۆمن، دوا‌ی چاپی یه‌که‌می ئه‌و کتیبه‌ش هه‌ر فره‌ه‌نگی‌کی کوردی به‌فارسی و فارسی به‌کورد و کوردی به‌کوردیم له‌سه‌ر ئینتیرنیټ یا به‌یاریده‌ی دۆستان وه‌گیر که‌وتبێ، سه‌ولم داوه‌ وشه‌یان لی نه‌په‌رینم و له‌هه‌موویانم که‌لک وه‌رگرتوو، وه‌ک فره‌ه‌نگی (ده‌خودا، واژه‌یاب) و... و له‌ناو کوردییه‌کانیشدا فره‌ه‌نگی (فارسی - کوردی دانشگاه کردستان و فارسی - کوردی هژیر و گۆڤه‌ند و زناز) و زۆری دیکه‌.

چه‌ندپروون‌کردنه‌وه:

ئیکه‌م - نیشانه‌کانی ده‌کارکراو له‌و کتیبه‌دا بریتین له: (پین) = پینگر، (پا) = پاشگر، (پی) = پیشوند، (پس) = پسوند، (بی) = بریتی، (ک) = کنایه، (مذ) = مذگر، (مؤ) = مۆنت، (فم) = بنقل از فرهنگ 6 جلدی معین،

دووهم - بناخه‌ی فارسیی کاره‌که‌م جلدی 1 تا 4 ی فره‌ه‌نگی شه‌ش جلدیی موعینه، دياره له‌فره‌ه‌نگی جیبیی‌عه‌میدیش که‌لکم وه‌ر گرتوو. له‌وفه‌ره‌نگانه‌شدا نه‌متوانی هاوتای فارسی بۆ زۆر وشه‌ی کوردی یا هیندی‌ک وشه‌ی لیکدراو یا رسته‌ بینه‌وه، له‌به‌ر ئه‌وه‌ی پینم سه‌یفوو که‌ وه‌لایان بنیم، ئه‌و وشانه‌شم به‌ لیکدانه‌وه‌یه‌کی پوختی فارسی له‌ ژیر وشه‌ی په‌یوه‌ندی‌دار دا نووسیوه (نموونه‌ی 1). بۆ وشه‌ لیکدراوه‌کانیش که‌ له‌و فره‌ه‌نگه‌ فارسی‌یانه‌دا که‌ تائینستا دیومن، به‌شیکیان له‌ ناو مانای وشه‌ سه‌ره‌کی‌یه‌که‌داو به‌شیکیشیان دوا‌ی وشه‌که‌ به‌ته‌نی وه‌ک وشه‌یه‌کی سه‌ربه‌خۆ به‌مانا‌کانیانه‌وه‌ هاوون. ئه‌و شه‌یوه‌یه‌ بیجگه‌ له‌ دووباره‌کاری که‌ قه‌باره‌ی کتیبه‌که‌ به‌خۆراییی گه‌وره‌دمکلته‌وه، تارا‌دمیه‌ک بۆیه‌شیکیی زۆرله‌که‌ لکوه‌گرانی فره‌ه‌نگه‌کانیش سه‌ره‌گیژه‌سازدما. ئه‌من تیکۆشاوم به‌شیکیی زۆری ئه‌ولیکدراوانه‌ (نه‌که‌هه‌موویان) به‌نیشانه‌ی (-) له‌پیشیان له‌ژیروشه‌ی سه‌ره‌کیی په‌یوه‌ندی‌دار بنووسم. دياره پینم‌باشتر بوو هه‌موولیکدراوانی وشه‌که‌ وادانیم، به‌لام نیگه‌ران

بووم بۆبەشېك لىكەلكوهرگرانى بەرپز لەدېتئەوهدا ھېندېك كېشە سازكا. لەولنەيە لەچاپو پېداچوونەوھەكانى دېكەدا ئەو كارەش تەواوكەم. (نموونەى 2)

نموونەى 1 :

از:

1- آغاز زمان و مكان: ل، لە(لە...پرا تا....)،

2 `اثر (2)، 3 ` اندر،

4- ب، بە: پاشگىرى ئەنجام بزوتن كە دەكەوتتە دواى رابردووى كردهو، ە(برفت: چو، رۇيشتە، برسېد: گەيشتە، بېامد: ھاتە)،

5- با: بە، لە(ازچمن پوشيدە: لە يا بە چيمەن داپۇشراو)،

6- بر: لە، يكى همچون پرن بر اوج خورشيد - يكى چون شايور از گرد مهتاب - پيروز مشرقى - فم: يەكېك وەكوو پيروو لەدوندى رۇژئى - يەكېك وەكخەرمانە لەدەورى مانگى، - نووسەر،

7- بعلت: بە، بەھۇى، لەبەر، (زمين اززلزلە فروريخت: زەوى بە بوومەلەرزە تېكقرما)

8 - را: بۇ (سپاس از خداوند خورشيدو ماه كەدېدمترا زندەبرجايگاه - فردوسى - فم:

سوپاسم بۇ خواوھندى مانگ و رۇژان زيندووى لەسەرتەخت و دەتېنم بئژان- نووسەر)،

9- مفعول باواسطه: تە (تەدەستى كەت)، جە، ژ، ژى، ژئ، ل، لە، لى، ئەو،

- ازآن: ئى، ھى، يى،

- ازآنان: چاڭيشا، لەمان، لەوان،

- ازآن بېعد: بەدواى ئەوھدا، لەپاش ئەوھ، لەوى بەولاولو، وەجاراپەى، ھنگافت،

....

كە 1 تا 9 مانا گشتيەكان و ئەولنەى بە (-) نيشانەكران و اتا كانى دېكە يا بەشېك لە لىكدراوھەكانى (از) دەنوئىن. بەوھيوايەى ھۆگران و دلئسۆزانى وشەى كوردى بەدېتئەوھى وشەى ھاوسەنگى فارسى بەشدارى باشتىرى جېيەجېكردنى ئەو ئەركەم بن و بە رېنوئىنى و ھاوكارىي بەنرخيان منەتبارم كەن. وشەكانى دواى تەواوبوونى نيشانەى (-) بەتەرتيبي دواى وشە سەرەكى بەكە بۇ وئتە لەو نموونەدا دواى (از) بەپيى تەرتيبي ئەلف و بى دەست پىكراونەوھ. ئەوشىئوھەم بۇ دانانى زۇربەى رستەو لىكدراوھەكانى وشەيەكيش بەكار ھېناوھ كە لە فەرھەنگەكاندا بەشيوھى وشەى سەرەخۇ ھاتوون و بەنیشانەى (-) بەبى ژمارە لەپيش ھەركام لەوانە، دواى مانا يا ماناكانى وشە ئەسلىيەكە دامناون. ديارە مەرج نىە ھەموو لىكدراوھەكانى وشەيەك ھەر بەوشىئوھە دانرابن، كەوايە خوئەرانى بەرپز دەتوانن ئەگەر لەو لىكدراوانە لەسەرەوھ باسەم كردن مەبەستى خوئان نەدېتئەوھ دواى تەواوبوونى (-) بەتەرتيبي پيت دواى ئەوانەش لىئى بگەرپن.

نموونەى 2 :

كاسە: بادى، بادىيە، تاس، جام، چەرخى، زەرك، قاب، قاپ، كاس، كاسە، كۆتك، كۆتكە، كۆجىلە، كەموولە، گلپنە، وسكورا،

- كاسەى آتشين: ئافتاو، خۇر، خوهر، رۇ، رۇژ، رۇژيار، رۇش، مېھر، وەر، ھۆر، ھوئەر،

- كاسه‌ی از آش داغتر: به كه‌سِيك ده‌لَين كه له‌كاري خه‌لكدا سِيحَب مه‌تَلَب توندوتیژترو سوورتر

بئ،

- كاسه‌انداختن اسب: سمكۆ، سمكۆل،

.....

- كاسه‌سیاه: ئاجگی، ئارفه‌ر، به‌ئیره‌یی، به‌ته‌ماح، به‌ته‌ماع، به‌رجل، به‌چاوته‌نگ، به‌رچل، به‌غیل، بیچه‌لم، پارووژبژیر، پارووژمیر، پنتی، پووردژ، پیسکه، تواحکار، ته‌ماحکار، ته‌مادار، ته‌ماکار، ته‌وادار، چافبرچی، چافته‌نگ، چاففره، چاوبرسی، چاوته‌نگ، چاوتنۆک، چاو له‌دوو، چاونزار، چاونزیر، چاونه‌بار، چاونه‌زیر، چرووک، ...

سیه‌م - بۆبه‌رگری له‌زیادکردنی بیجی قه‌باره‌ی کتییبه‌که (تائه‌وجیگایه‌ی زیان به‌تیگه‌یشتن نه‌گه‌یه‌نی)، تیگۆشام له‌زۆر دووپاتکردنه‌وه‌ی ماناکان‌خۆپیارنیم. ئه‌گه‌ر له‌به‌شیکدا چه‌ندوشه‌ی فارسی مانایه‌کیان هه‌بووه، وشه‌فارسی‌یه‌که‌م نووسیه‌وه‌ نیشانه‌ی ← م (له‌جیاتی "پروانه") داناهو پاشان وشه‌ هاو ماناکه‌م به‌فارسی‌نووسیه‌وه. بۆوینه: (باتون: ← باتوم)، واته‌ بۆمانای وشه‌ی‌باتون پروانه وشه‌ی‌باتوم. سه‌رنج‌بدنه‌ن‌که‌ ئه‌گه‌ر له‌نیوان دوو وشه‌دا ← (... تان‌دی هه‌ردووک وشه‌فارسی‌ن. ئه‌گه‌ر وشه‌یه‌ک ته‌نیا ولتایه‌ک له‌ولتاکانی وشه‌یه‌کی دیکه ده‌گرته‌وه له‌دوای وشه‌ی پاش ← (... ژماره‌ی ولتاکه‌م داناهو. بۆوینه: آبدست‌جای: ` آبدست (1)، واته‌ بۆمانای (آبدست‌جای) پروانه به‌شی‌یه‌که‌می مانای (آبدست).

ئه‌گه‌ر مانای وشه‌یه‌ک له‌شوینیکی دیکه‌دا ده‌گه‌ل مانای لیکدراویکی وشه‌یه‌کی دیکه‌یه‌ک بگرته‌وه، ئاوام داناهو: (وشه‌ی ماناکراوه: ← (وشه‌ی هاومانا له‌ناو لیکدراوه‌کاندا). وشه‌ی سه‌ره‌کیی ئه‌و لیکدراوانه. بۆوینه:

کام طبع: ← (کاسه‌سیاه) ← کاسه، - پروانه نمونه‌ی کاسه‌و لیکدراوه‌کانی له‌سه‌ره‌وه. واته‌ بۆ مانای (کام طبع) پروانه ← کاسه‌سیاه، له‌ژیر لیکدراوه‌کانی وشه‌ی (کاسه‌)دا، له‌هیندیک شویندا بۆ که‌مترکردنه‌وه‌ی قه‌باره، هه‌مووی ئه‌و په‌وته‌م وه‌به‌رچاو نه‌گرته‌وه و ته‌نیا نووسیه‌ومه ← واته‌ ناوی وشه‌ یا ده‌سته‌واژه‌ فارسییه‌که‌.

هه‌ولم داوه هه‌موو مانا کوردییه‌کانی وشه‌کی فارسی له‌به‌رانه‌رخۆیدا بنووسم، به‌لام ئه‌گه‌ر ژماره‌ی ئه‌و ولتایانه زۆر بن و ئه‌گه‌ر ملناکانی وشه‌یه‌ک به‌هۆی هاوولتایی له‌چه‌ندین شویندا دووپات بووبنه‌وه، له‌هیندیک جگادا ته‌نیا چه‌ند واتایه‌کم هه‌لبژاردوون و دامناون و به‌دوی ئه‌واندا نیشانه‌ی ← م داناهو واته‌ بۆ زانیاری زیاتر پروانه وشه‌ فارسییه‌که‌ی دوا ← ...

چوارم - هیندیک وشه‌ به‌تایه‌تی ئه‌وانه‌ی له‌عه‌ره‌بی‌را هاتوونه‌نیو فارسی شیوه‌ی کۆی وشه‌یه‌کی دیکه‌ن بۆ پیش‌گرتن به‌گه‌وره‌تر بوونی قه‌باره‌ی کتییبه‌که له‌به‌رانه‌ریاندا نووسیه‌ومه کۆی (...). ← ... بۆ وینه:

غنایم(غنایم): کۆی(غنیمت) ← غنیمت، واته‌(غنایم) یا (غنایم) کۆی(غنیمت)ه، پروانه ماناکانی (غنیمت) و کۆیان که‌وه.

هه‌روه‌ک له‌ونمونه‌دا ده‌بین له‌زۆرجیگا وشه‌یه‌ک به‌دووشیوه‌ ده‌نووسرئ، بۆ به‌رگری له‌گه‌وره‌ بوونه‌وه‌ی بیجی قه‌باره‌ی کتییبه‌که، له‌جیاتی نووسینه‌وه‌ی وشه‌که به‌ ماناهو له‌دووجیگا شیوه‌یه‌که‌م له‌ته‌نیشته‌ شیوه‌که‌ی دیکه خستووته‌ نیوکه‌وانه،

پینجهم - وشهیه کی زوری عه ره بی و تورکی ده فهره ننگه کانی فارسی خزاون، ههروه ها ژمارمیه ک وشه ی کونی فارسی هه ن که نه ک هه ر ئه ورؤ له ئه ده بی فارسیدا که س که لکیان لیوه رناگری به لکوو له پرابردووشدا به ده گمه ن ده کارکراون. ئه من بؤ گه وره نه بوونه وه ی به خورایی قه باره ی کتیه که چاوپوشیم لیکردوون و ئه رکه کم هیش تۆتوه بۆخوی ئه وکه سانه ی له داهاتوودا تووشی ئه و (ده گمه ن) انه ده بن. ئه و به ریزانه ده توانن به یاریده ی فهره ننگه فارسی به کان هاو سه نگی ئه و وشانه له و فهره ننگه شدا بدۆزنه وه.

شه شه م - هیندی ک له وشه فارسی به کان به چه ند شیوه ی لیک نزی ک ها توون بؤ وینه غلط (واته گل) و غلت هه ر به ومانایه، که له فارسیدا هه ر وه ک یه ک ده خوینرینه وه، ئه و وشه یه چه ندین شیوه ی ریزمانی و لیکدراوی هه ن که له شیوه ی (غلت) ی شدا هه ر ئاوا ده کار ده کری ن بۆ وینه (غلطان: غلتان، غلطیدن: غلتیدن، غلط دادن: غلت دادن...)، بؤ پیشگرتن به زیادبوونی قه باره ی کتیه که، له غلتدا هه مووشیوه ریزمانی و لیکدراوه کانم به ماناوه نووسیوه و که ها توومه سه ر وشه ی (غلط) نووسیومه غلط: ← غلت (هم)، واته پروانه غلت و هه موو مانا و شیوه و لیکدراوه کانی به وه.

حه وته م - ئه و وشه عه ره بی یانه ی ده فارسی خزاون جاری وایه چه ندین ده سته مانایان هه ن. ئه و ملنایله هه موویان له فهره ننگه کلندا ها توون به لام ته نیا ملنایه کیان ده فارسیدا باوه و ده کارده کری. ئه من زۆرتر ئه و مانایه م لیره دا هیناوه که باوه وکه لکی لیورده گیری. ئه گه ر وشه یه کی عه ره بی ش ده فهره ننگه فارسی به کاندا ها تووه که فارس که لکی لیوه رناگری و ته نیا هۆبه کی ئه وه بووه که نووسه ران یاشاعیرانی کۆن - بؤ رازاوتر کردنی به ره مه کانیان!! - که لکیان لیوه رگرتوون، له وفه ره ننگه دا وه لام ناو ن و ئه رکی دیتنه وه یانم خستۆته وه سه رشانی خوینهر (که لکوهرگری) به ریز به یارمه تی فهره ننگه فارسی و عه ره بی به کان، بؤ دیتنه وه ی ملنا فارسی به کیان و دوابه ش به یارمه تی ئه وفه ره ننگه دۆزینه وه ی مانا کوردی به کیان.

هه شته م - له راگوینیستی وشه له فهره نگی گیوی موکریانی را تووشی زۆر وشه ی نااشنا بووم، ئه و فهره ننگه بیگومان یه کی که له کاره زۆره رزه کانی تائیتستاکراو له خزمه ت وشه ی کوردیدا، هه ر وشه یه ک له هه رزمانیکدا ره ننگه چه ند ده سته مانای جیاوازو ته نانه ت پیچه وانیه هه بن، که ئه گه ر ده سته ده سته نه کری ن خوینهری ناشاره زا له که لک وه رگرتن له فهره ننگدا تووشی هه له و سه ر لیشیواوی ده کن (ههروه ک بۆخوشم زۆر تووشی بووم).. به داخه وه وشه دانی ناوبرا و سه ره رای گه وره یی خزمه ته که شی ئه و عه یبه ی هه یه که مانای وشه کان به یی ده سته لیک جیا نه کراونه وه. هه رچه ند هیچ وشه یه کم به بی دنلیابوون له مانا که ی ده و به ره مه دا دانه ناوه، به لام له وانیه له و راگوینیستانه دا تووشی هه له ش بووم. بیگومان وردینیتان ده بیته وریا که ره وه م.

نۆهه م - یه ک یان ییک: ژماره ی 1 به پروای من واباشتره به پیت ئاوا بنووسری (ییک) و له هیندی ک جیگاش هه ر وام نووسیوه، به لام ئه وه نده ی من دیومه نووسینه که ی زۆرتر به شیوه ی (یه ک) بۆته باو که منیش له و به ره مه دا زۆرم که لک له و رینووسه وه رگرتوه.

ده یه م - ئه و کاره ی من بیگومان ناوه وای وکه موکۆری زۆری تیدا یه. ئه وه ته نیا رنچکه یه کی سه خت و پره لدیرو هه له موته به رقه دی کیویکی به رزوئاس ته مدا که هه ولم داوه بیخه مه پیش ئه قیندارانی وشه ی کوردی. زۆرم هه و لداوه به و بیده ره تانی و بی ئیمکانی یه ی خۆمه وه تا ده کری خاله پرمه ترسی و هه لدیره کانی سه ر ئه ورینچکه ی که م که مه وه، که بیگومان کاری منی به ته نی، نیه، چاوی هیوام بریوه ته

دەست و مەچەك و مېشكى ورياي خوينەرانى دئسۆزىش كە ھىممەتلىك بىكەن تادەگونجى لە كەمكردنەوھى ئەو ھەلدىرو ھەلەمووتە بەسامانەى سەررېچكە كە يارمەتيم بدەن، ھەلە لە نووسىنى فەرھەنگ (وشەدان)دا لەگەل ھەر ھەلەيەكى دىكەى ئەدەبى يەگجار جىاوازەو پرمەترسىتر، چونكە دەتوانى وشەيەك بەھەلە بخاتە بەرچاوى خوينەر يا وشەيەكى ھەلە بكاتەباو. داوام لەھەموو خوينەرانى ئەو فەرھەنگە ئەوھەيە، ھەر ھەلەيەكيان تىدا بەرچاوى كەوت، بەسەرىدا تى نەپەرن، بەنامە، e mail: abdollah_e@hotmail.com ياهەرچون دەكرى ئاگادارم كەنەوھە. ھەر كەس ھەلەيەكى ئاوام بۇ راست كاتەوھە بېجگە لەوھى ئەمن مەنتارى خۆى دەكا، خزمەتلىكى گەورەش دەكا بە بەكەلكترو پاراوتر بوونى ئەو فەرھەنگە.

يازدەھەم – ھەرۆك دەزانن فەرھەنگ (قامووس)بۇ فېرکردنى زمان نىبە بەلكوو يارىدەدەرىكەبۇ باشتر تىگەيشتن، بەتايبەتيش فەرھەنگىكى وەك ئەوھى بەردەستتان كە پەيوەندىيەھەيە بە دوو زمانان، پىويستە تادەگونجى وشەى زياتر دەخۇيدا كۆكاتەوھە، نەك ھەر ئەو وشانەى زۇرباوان، بەلكوو ئەو وشانەى لەئەدەبىياتى ھەردوو كياندا دەكاراوان، ئەوھەش ھەرچەند قەبارەى زىادكردووھە، بەلام گۆرەپانىكى گەورەترى خستۆتە بەرچاوى ئەوانەى خولياى وشەن.

سەرەنجام بەئەركى سەرشانمى دەزانم، سوپاس و پىزانىنى خۆم پىشكىشى ھاورى رۇژانى تەنگانە و ھاوسەرى بەوھفام (رەنا) بگەم كە لەسەرەخۇيى و لەخۆ بووردوويى ئەو نەبا، ئەو كارەم بۇ نەدەكرا. ئەمن بەشى ھەرەزورى كاتى خۆم لەمالدا لەسەر ئەو كارە دانا. ھاوسەرم لەغەبىيى داو بەدوورلە ھەموو خزم و كەس و خۆشەويستانى، بەتەنى لەمالدا سەرى لى ئەستورر بىوو. ئەمن ھىچ كاتىكەم بۇدانىشتن دەگەل مال و مندالم نەھىشتۆتەوھە. لەسەرەتاي بەيانى را تادەرەنگانى شەو خەرىكى ئەو كارەم. پىش نانى بەيانى دەچمە سەرنووسىن. ھاوسەرم بەدەيان جار ھەراى لى كردوووم، تاجووومە سەرسفرە. بۇ نانى نيوەرۆو شەويش ھەروا. ئەو تەنەت ميوەشى بۇپاك وقاش قاش دەكردم و لەپىشى دادەنام. جارجارەش بەگالته دەيكوت: "جاھتۆم بۇچى، خۇ لەمالى بى يان نەبى ھەر وەك يەكە! نەقاشىكى باشم وەدەست كەوئ پىي دەلئيم وىنەيەكت بەكامپىوتىرو مىزى كارەكەتەوھە بكىشىتەوھە، لەديوارى دەدەم، وادەزانم ھەرلەمالى!". ئەوھە راستە بەگالته كوتراوھە، بەلام بەراستى بۇمال و مندالم ھەرۆك لەمالى نەبم وايە... بەلەش لەمالم بەلام ھەموو بىرو ھۆشم دەنيو كتىب و كاغەزى دەوروبەرم و كامپىوتىرى پىش چاوم دا ونبوون. خۇ ولات شىپىو كردنىش كە كلبانى مال زۇرى پىوھەقەئسە، ھەر باسى ناكرى.

سەرەنجام لىپىويستە ئامازە بەوھەش بگەم كەئەو فەرھەنگە بەتواوى و بەبى كورتكردنەوھە لەو ئادرىسە www.farhangumejuikawa.com بە بىبەرانبەر بۇ ھەموو كەس دانراوھە. سەرەتايەكانى لە ئاست كتىبەكەدا ئەوھەيە كە بەرەبەرە بەرۆژ دەكرىتەوھە و پىويستى بە كورت كرنەوھەش نىبە و ھەموو وشەكان بە ھەموو واتاكوردىيەكانىيەوھە نىشان دەدا. بەتايبەتيش بۇ وشەكۆيەكان دەتوانن كەلكى لىوەرگن، چونكە ھەمووى تىدان.

سال 1986 با کتاب (جنبش کرد در سال 1880، نوشته دکتر جلیل جلیل) آشنا شدم. این کتاب را دکتر کاوس قفتان به کردی برگردانده بود. کتاب مذکور به شماری از اسناد مهم تاریخی اشاره داشت، که برای روشن شدن بخشی هرچند کوچک ولی قابل توجه تاریخ کرد مفید بود. از اینرو تصمیم گرفتم آنرا بفارسی برگردانم، تا خواننده‌ی فارسی خوان بطور اعم و کوردانی که به دلیل سیاست دولتهای ایران در خواندن کوردی با اشکال مواجهند، بتوانند از آن بهره‌گیرند و از این راه افراد بیشتری با واقعیتها آشنا شوند. پس از اینکه دست‌بکار شدم، برای بدبختی و بلا دیدگی ملتَم گریه‌ام گرفت. دریافتم که مشکل بزرگ نه تنها اشغال شدن سرزمینمان بلکه اشغال زبان و فرهنگمانست. در مورد سرزمین اشغال‌شده - جنبه‌ی طبیعی اشغال - اینکه اشغالگر کیست در طبیعت (شغال) تغییر مهمی نمیدهد و بایرون راندن اشغالگر، کار خاتمه‌می‌یابد. ولی آنگاه که به فرهنگ و ادب و اقتصاد میرسد (جنبه‌ی اجتماعی) مشاگل و زبانهای جدیدی بروزمیکنند. مثلاً ماکردهای ستمدیده‌ی تاریخی (صرفنظر از خوبی یا بدی مذهب یا عقیده‌ای، صرفاً برای نشان دادن تأثیر اشغالگران در این زمینه): پیشروی لشکر اسلام در سرزمینمان، بخش اعظم ما را به دین اسلام درآورد، اشغالگر شیعه‌ی صفوی نیز بخش قابل توجهی از ما را به شیعه گروانیده. در مخالفت با ترک عثمانی هم بخش مهمی از ملتمان زیر سلطه‌ی این اشغالگر پیرو آئین علوی شده و بخشی نیز بر دین پیشین خود مانده‌اند، ولی این حالت نیز از تأثیر اشغالگران بدور نبوده‌است. پنج اشغالگر کردستان، با چند زبان و فرهنگ مختلف و جداگانه و در بسیاری موارد مخالف یکدیگر، برای حل کردن ما در میان خود و ستردن آثار تاریخی و فرهنگی و هویت ملی ما آنچه از دستشان برآمده، کرده‌اند. خواندن زبان مادری تنها در بخشی کوچکتر از یک پنجم سرزمین ما (آنهم نیمه‌کاره و بیشتر برای ثنا گوئی بیگانه اشغالگر) آزاد بوده‌است. در بیشتر ازنصف سرزمینمان، بردن نام کرد جرم بوده و سزای سختی برای آن در نظر گرفته شده‌است. بدین ترتیب از نزدیک به چهل میلیون کرد، تنها حدود چهار میلیون و آنهم ناتمام و نیمه‌کاره فرصت خواندن و نوشتن زبان کوردی را داشته‌اند. همینهم از لحاظ املاء و دستور زبان، بشیوه‌ای بسیار مخرب تحت تأثیر زبان ملت فرمانروا قرار گرفته‌است. به این دلایل کرد از داشتن زبان و خط مشترک برای خواندن و نوشتن و فرهنگستان بی‌بهره بوده‌است. این دردیست که چاره آن حتی پس از بیرون راندن اشغالگران هم به زمان دور درازی نیاز دارد. بدین معنی که پس از استقلال هم مبارزه‌ی دور دراز و پرمشقتی را برای کسب استقلال و پاسازی فرهنگی در پیش داریم. از همان آغاز تحت تأثیر آزار این گرفتاری قرار گرفتیم. با لغات نامأنوس بسیاری روبرو شدیم، که بیشینه‌ی آنها از زبان اشغالگر به زبان بکار گرفته شده در ترجمه‌ی کتاب به کردی وارد شده بودند. تازه آنها هم چنان دگرگونه شده بودند که نه کرد آنرا باز میشناخت و نه عرب. مثلاً درجائی با کلمه‌ی (ماسوی) برخوردیم. این کلمه درجائی بکار گرفته شده هیچ معنی نمیداد. هرچه تقلأ و پرس و جو کردم، حتی در میان درس خوانده‌های آن پارچه‌ی کردستان کسی را نیافتم که بتواند مشکل را حل کند، تا سرانجام یادش بخیر آقای حسن رستگار را دیدم، گفت: "این نه ماسوی، بلکه ماساوی میباشد یعنی مصیبتبار" ولی کاش مشکل همین بود و بس! من کردی نخوانده بودم. آنچه را هم که میدانستم با تقلای خود یاد گرفته بودم. تحصیل من هم مثل همه‌ی کوردان زیر دست ایران بناچار بزبان فارسی بود و برای نوشتن بزبان کردی آموزش داده نشده بودم. یاد گرفته بودم که اگر بخواهم چیزی بکردی بنویسم بفارسی بدان بیندیشم، آنگاه بکردی برای خود ترجمه‌اش کنم، سپس روی کاغذ بیاورم. گمان می‌رود تا اینجا غیر طبیعی جلوه‌نکند، ولی گرفتاری اصلی و بزرگی را در واقع در ترجمه‌ی مطلب در گذاشتن کلمه‌ی مناسب فارسی بجای کردی آن داشتیم. یک فرهنگ فارسی بکردی میتواندست

چاره‌ساز بخش بزرگی از این گرفتاری برای من و امثال من باشد. تا آنزمان معدودی آثار بسیار ساده و ناتمام بدین نام انتشار یافته بودند، ولی برای چاره‌ی چنین مشکلی بسیار ضعیف بودند. شنیدم استاد هزار مکرپانی روی یک کتاب فرهنگ کردی بفارسی کار میکند. این خبر امید بزرگی بدلم بخشید. هر چند این گامی بزرگ و مفیدو چاره‌ساز بخشی از مشکل من بود ولی نمیتوانست منظور من درمانده در این زمینه را بنحو کامل برآورده کند. دعایم کردم کاش اکنون که او به چنین کار بزرگی همت گماشته، فارسی بکردی آنرا نیز بانجام برساند. ولی او نیز برای همیشه از ملت کرد خداحافظی کرد و این آرزوی مراهم باخود بخانه‌ی ابدیش برد. فرهنگ هزار در ترجمه‌ی کتاب (کرد و عجم) بفارسی برایم بسیار مفید افتاد. از آنزمان، فکر نگارش یک فرهنگ فارسی بکردی در مغزم آشیان گرفت. کار روی چنین فرهنگی به دوش شرط اصلی بستگی داشت:

- 1- بخودجرات دادن و پایداری و ادامه‌کاری: من در این زمینه بسیار بخود امید داشتم. زیرا همیشه عادت من چنین بوده که اگر به تصمیمی از اینگونه رسیدم، تا تمام کردن کار صبر و طاقت از وجودم رخت برمیند.
 - 2- اطلاعات لازم: در این مورد من خود را ضعیف و درملنده میدیدم. جز ترجمه دو کتاب (کتاب مذکور و کرد و عجم) و نوشتن یک داستان کوتاه (زنده‌بگور) گذشته‌ی کار ادبی نداشتم، که آنها هم انتشار نیافته بودند تا عیب و هنرم معلوم شود. این کاخ امید مرا بلرزاند. با امید (فرهنگ هزار) دل خود را تسکین دادم. متأسفانه استاد (هزار) نیز نابهنگام بدرود گفت و این دلخوشی نیز به اندوه یک آرزوی تحقق نیافته انجامید. ناچار به امید (هم‌مبانه‌بؤرینه)، این مشکل را نیز به گرداب ذهن مغشوشم افزودم.
- بدرود با همراهان و رفتنم به ترکیه نوامبر 1991 فراغتی پیش آورد که فوراً با برگرداندن (فرهنگ هزار) بترتیب الفباء بر حسب فارسی (برعکس اصل کتاب که بترتیب الفباء کردی بود) دست بکار شوم. همه‌ی مدت اقامتم در آنجا و تا دوماهی نیز پس از رفتنم به استرالیا (1997/1/21) با بریده‌های کاغذ (هر قطعه برای لغتی مانند نمونه‌ای که میبینید) اطراف خود را چنان تنیده بودم که (شتر با بارش در آن گم میشد!) بعداً با خرید یک کامپیوتر قراضه بطور نسیه از دست خرده‌کاغذها رستم، ولی اینکار مشکل دیگری برایم بیار آورد، که در بخش مشکلات به آن اشاره خواهم کرد. جای خود دارد در اینجا به شماری از مشکلاتی اشاره کنم که در جریان نوشتن گریبانگیرم شده بودند و بیگمان هر نویسنده‌ی کردی نیز با آنها مواجه خواهد شد. این مشکلات آنگاه برجسته‌تر خودنمایی میکنند که نگارش فرهنگ پیش می‌آید، که موضوعیست فراگیر و هر کردی باید آنرا دریابد و مورد استفاده قرار دهد. مثلاً آنگاه که به خواندن یا نوشتن میپردازیم، چون کردهای ساکن در کردستان زبردست ترکیه و شوروی قدیم به خط لاتین و دیگر کردها به خط عربی مینویسند، اگر کتاب به خط لاتین نوشته شده باشد، خواننده ناآشنا به خط مذکور نمیتواند از آن بهره‌گیرد و بالعکس.

مشکلات نگارش:

- 1- نداشتن خط (cript) متحد، که در بالا به نمونه‌ای از آن اشاره کردم.
- 2- خط (cript) عربی کردی هر چند از شیوه‌ی فارسی بهتر ولی هنوز ناتمام مثلاً (1- مانگ = ماه آسمان، 2- مانگ = خسته، مانده) که اولی درست چنان خوانده میشود که نوشته شده، ولی دومی نه. برای روشن شدن بیشتر به نوشته‌ی فوق این دو کلمه با خط لاتینی توجه فرمائید (1- mang 2- manig).

ل

مرحوم (هزار) این مشکل را با گذاشتن نشانه - بجای ا تا اندازه‌ای حل کرده: (1- مانگ، 2- مانگ). ولی این راه حل هنوز پذیرفته نشده.

3- فونت: فونتهائیکه برای الفباء عربی (عربی و فارسی و کردی و...) ساخته شده‌اند روی همه‌ی پنجره‌ها (window) بدرستی کار نمیکنند، هرچند پشتیبانی (support) این زبانها را هم داشته باشند. گذشته از اینهم فونتهای کردی تاکنون ساخته شده، دارای معایب عجیب و غریب فراوانی میباشند. در فونتی یک حرف (character) روی (key board) در جایی و در فونتی دیگر در جای دیگری قرار گرفته. مثلاً برای نوشتن (ر) در فونتی (B) و در دیگری (shift B) و در فونتی دیگر (V + shift A) فشرده میشود. حل این مشکل برای چون من عمری را در مکافات و سختی گذرانده مغز از هزاران خاطره‌ی آشفته و زیانبار آکنده‌ی دور از وطن، که دستم به فونت (Zanest Avdar) عادت نموده و باید مطلبی را با (Kurdish News) بنویسم، که جای برخی از حروف آن با فونتهای دیگر فرق دارد، بسیار سخت است. خلاصه معایب بسیار دیگری نیز در این زمینه بنظر میرسد، از جمله: ننشستن نقطه یا علامت در جای درست خود، بهم‌نچسبیدن برخی حروف در اول کلمه، حتی گم‌شدن نقطه برخی حروف در کلمه و... با وجود همه‌ی اینها نیز من در نوشتن فرهنگ با گرفتاری دیگری روبرو شدم، آنهم نبودن فونتی بود که کردی و فارسی را باهم بنویسم. هرچه کوشیدم و پرس و جو کردم اثری از چنین فونتی در هیچ‌جا ندیدم ولی خوشبختانه بعد از سال ۲۰۱۵ شماری فونت چند منظوره ساخته شدند که برای نوشتن همه‌ی زبانها سکریپت داشتند. نبودن چنین فونتی در آغاز کارم، از سوئی بینظمی و نامرتبی در خط و نوشته و مهمتر از آنهم بهم‌خوردن خودبخود فونتها را از لحاظ نوع و اندازه برایم بیارمی‌آورد. مشکل دوّم بسیار مهم‌تر بود، زیرا مثلاً در یک فایل 100 صفحه‌ای نوشته‌ها خودبخود تبدیل به یک فونت نامطلوب عربی میشد و حتی گاهی اندازه‌ی فونت نیز تغییر میکرد. ناچار بودم همه‌ی فایل‌ها را بار دیگر به فونت کردی و اندازه‌ی مطلوب تبدیل کنم. تا اینجا مشکلی نداشتم و با دو عمل ساده، کار انجام میگرفت، ولی اینبار میبایستی کلماتی را می‌یافتم که بناچار با ترکیب حروف عربی یا فارسی - بعلت نبودن حروف (ص، ض، ط، ظ، ذ) در کردی - نوشته‌بودم، یک‌به‌یک اصلاح نمایم. این کار گذشته از اینکه بخش بزرگی از وقت مرا هدر میداد، بسیاری از کلمات هم اصلاح نشده از زیر دستم در میرفتند و بدینترتیب بخش زیادی از رشته‌ام پنبه میشد. سرانجام پس از کوشش و خستگی بسیار و پرس‌وجو از این‌و آن و دوستان استرالیا و آمریکا و اروپا با بدست آوردن یک برنامه‌ی (فونت‌ساز) از طریق دوستی‌آذری بنام علی (که هرگز این کمکش را فراموش نخواهم کرد) و یاری اینترنت و خریدن یک کتاب فونت سازی و صرف وقت بسیار، فونتی ساختم که منظور مرا تماماً برآورده میکرد و بدینترتیب این مشکل را نیز برای خود حل کردم.

مشکل امکان:

موفقیت در نوشتن یک فرهنگ به چند شرط بستگی دارد:

1- وسیله: داشتن منبع مفید و دسترسی به کتابخانه‌ی غنی مهمترین شرط کار فرهنگ‌نویسی است، که متأسفانه ممت کرد در این زمینه بسیار فقیر است. با وجود این فقر نیز، برای من آوازه‌ی از میهن جدا افتاده، که حتی در آوارگی هم بقدری دور افتاده‌ام که بعلت این حالت و نداشتن یاری دهنده و دسترسی نداشتن به حرکت‌های اروپا، از بسیاری از لوازم پیشرفت این کار محروم مانده‌ام، این مشکل چند برابر خودنمایی میکند.

2- همکاری: فرهنگ‌نویسان خلق‌های آزادجهان گذشته از درست‌داشتن وسیله و اسباب لازم در دسته و گروه‌های چندین‌کسی و پشتیبانی حکومت و تجهیزات و تسهیلات دیگر روی پروژه کار میکنند، ولی فرهنگ نویس کرد باید بتنهائی و بدون چشم‌داشت همکاری کسی از وقت و دارائی و آسایش خود مایه بگذارد. نوشتن فرهنگ بیگمان بسیار سخت است و از خودگذشتگی بسیاری می‌خواهد و تازه نبایستی منتظر کار بی‌اشتباه و کم‌وکاستی هم باشیم. بدیهیست که تشویق برای پیشبرد کاری از اینگونه امید بیشتری به انسان می‌بخشد ولی انتقاد نیز (بجا یا بیجا، چون هردو هشداردهنده و اشتباه کاهنده‌اند) لازمه و شرط بی‌چون‌وچرای موفقیت در چنین کاری می‌باشند. عذر تنها بودن درکار، اشتباه را توجیه نمیکند مگر اینکه انجام‌دهنده کار به انتقادات بخوبی توجه کند و به ارزیابی آنها بپردازد.

3- دسترسی آزادانه به همه‌ی بخش‌های کردستان: فرهنگ زبان تفهیم و تفاهم مردم است و فرهنگ نویس نیز کسی است که (کلمه) از مردم می‌گیرد و در جای مناسب کنارهم می‌چیند. دوری از منبع اصلی فرهنگ (مردم) برای من دورافتاده از میهن درکاریکه آغاز کرده‌ام مانع بزرگیست، بویژه که زمینه‌ی کار دولت را نیز دربرمیگیرد.

3- دارایی: پشتیبانی مالی از کاری اینچنین برای ملتی بی‌دولت و زبردست و فرهنگ خود براو ممنوع شده‌ای چون کرد، در درجه‌ی اول امکانات نویسنده و سپس بازار است. دورافتادگی از خلق (بازار)، امکان چاپ و انتشار را بمخاطره می‌اندازد و این حالت در غربت بزرگترین مانع سر راه من برای چاپ و انتشار آثارم می‌باشد. در کشور دور افتاده‌ای چون استرالیا که از خشکی راهی به هیچ‌کشوری در دنیا ندارد و از آنجا دسترسی به کشورهای اروپائی (که دارای بازار بهتر و امکانات انتشاراتی بیشتری می‌باشند) آسان نیست، تنها با پول سوسیال کنار گذاشتن از پول معیشت زن و بچه‌ام، نمیتوانستم کتابم را در چاپخانه‌های رسمی بچاپ برسانم. از اینرو ناگزیر شدم خودم یاد بگیرم که چگونه بایک پرینتر ساده در منزل آثارم را در نسخه‌های معدودی چاپ کنم و همه‌ی کارهای صفحه‌بندی و جلدگرفتن و برش و... را با دست خود انجام دهم و از جیب خود خرج کنم و برایگان ببخشم، - حئی بکسانیکه بگفته خود بسیار مشتاقانه دیده‌براه انتشارش بودند و تشویقم میکردند زودتر چاپش کنم، ولی همه‌ی قولهای خود را نادیده گرفتند و گذشتند - و بسیار ممنون هم باشم که برایم بخوانند. تصور نکنید که کتاب درخور توجه نبوده، زیرا کتابی چون کردو عجم اگر فرضاً ترجمه‌اش نیز خوب نباشد، (که این را میتوان بپای عدم آشنائی و ناپختگی من گذاشت) هنوز ارزش خود را داراست.

4- من و اشتباه: یک مثل کردی میگوید (بنده‌ی خدا بی‌لکه (عیب) نیست) و بیشک (بی‌اشتباه) هم نیست و اشتباه نیز میتواند انسان را لکه دار کند و تا بزرگتر هم باشد لکه‌ی بزرگتری ایجاد میکند. اشتباه همیشه پیش می‌آید و مهمترین علل آنهم بنظر من عبارتند از:

اولاً: کندذهنی که فراموش شدن بسیاری از موارد بجا و ضروری را پیش می‌آورد.
ثانیاً: دست‌تنه‌بودن و بی‌یاری و نبودن مشاور درکار. مشاوره و همفکری میتواند تا حد زیادی از اشتباه بکاهد. بسیاری اوقات برایم پیش آمده که پس از چندین بار کنترل دقیق نوشته‌ای هنوز اشتباهات چشمگیری در آن باقی مانده‌اند. دلیلش هم این میتواند باشد که انسان همه‌ی اشتباهات خود را در نمی‌یابد و همفکری دلسوزانه‌ی یاران میتواند چاره‌ساز این مشکل باشد.
ثالثاً: استنباط بیجا و درک نابجا، که بسیار پیش می‌آید و شرط نیست هرچند هم نویسنده بسیار وارد باشد، همه‌ی نظریاتش درست و بجا باشند.

رابعاً: - کارهای نوشتن، تایپ کامپیوتری ... و حتی درست کردن فونتش را نیز خود انجام داده‌ام. بقول کردی (روی نداری سیاه!) وگرنه تنها گردآوری و تنظیم و ترتیب لغات در نوشتن فرهنگ به‌کار جمعی و همکاری صدها نفر نیاز دارد، تا چه‌رسد به‌امور دیگری که ذکرش رفت. درکارفرهنگ‌نویسان بزرگ نیز باوجود همه‌ی تسهیلاتیکه درخدمتشان بوده، اشتباهاتیرا یافته‌ام، طبیعیست که اینکار نیز از اشتباه بدورنباشد. سرانجام: دیگران کاشتند ما خوردیم، ما میکاریم دیگران بخورند. آری استاد هه‌ژار، گیو مکرپانی ... کاشتند، ما با قدردانی خوردیم مانیز میکاریم تا ببینیم آیا ارزش آنها دارد که خوراک آیندگان باشد؟ طبیعیست که هر کاشتنی باید دو منظور را در خود نهفته‌باشد: یکی افزایش و اصلاح و مفیدترکردن محصول بنحویکه نیازهای مصرف‌کنندگانرا درحدّ امکان برآورده‌کند و دیگری تأمین بذر برای‌کشت دوباره. امیدوارم توانسته‌باشم لاقلاً بخش هرچند کوچکی از این دو هدفرا برآورده‌باشم. شکی نیست‌که این‌اثر عاری ازنقص نخواهدبود لذا دستی‌را میفشارم که انگشت انتقاد بسوی اشتباهاتم درازکند و دستی‌را میبوسم که لغتی یا مشتتی از لغات جدیدرا برخرمن فقیرانه‌ام بیفزاید.

عبدالله ابراهیمی

2002/8/23

آدلاید - استرالیا

کرد و زبان او

زبان کردی یکیست اززبانهای کهن خاورمیانه‌و ازشاخه‌ی زبانهای موسوم به هندواروپائی و بیگمان زبان ماد ریشه آن است. بگفته چندین خاورشناس غربی ازجمله‌(ا- سون)و(سایس)و ... پیشینه‌ی کردو زبانش به‌مادهامیرسد. (حسن پیرنیا - مشیرالدوله) درکتاب(ایران باستان) میگوید: زبان ماد اگر هم‌زبان‌کردی کنونی نباشد، بدون‌شک ریشه‌ی آن است (بنقل از: علاءالدین سجادی، میژووی ئه‌دهبی کورد، چاپخانه‌ی معارف، سردشت، 1371/ 1952، ص48 - 46). (اوستا) کتاب‌مقدّس زردشت‌رامیتوان نخستین‌کتاب بزبان کردی دانست. بگفته‌ی شماری از تاریخ‌نویسان تاحذی قابل اطمینان، زردشت میان 660 تا 6500 ق‌م از مادر زاده‌شده. برخی از مورّخان یونانی چون (افلاطون) و (اکزان‌توس) آنها حدود 6500 ق‌م و (وست) و (جانکسن) و شماری دیگر برمبنای (بوهندش) و (ارتای ویرافنامه) و کتب دیگر بزبان پهلوی 660 - 583 ق‌م میدانند و (دکترمقدمعین) برمبنای همین نظریه 660 ق‌م و(دلای پارسی) 1000 ق‌م میانگارد. کتاب(اوستا)که بزبان ماد نگاشته‌شده بالهجة کنونی(گوران) کردی تفاوت فاحشی ندارد. (هرمیپوس- قرن سوم ق‌م) میگوید: ایرانیان کتابی‌دارند بنام(اوستا) که بزبان ماد نوشته‌شده(رجوع‌کنید به: میژووی ویژه‌ی کوردی، صدیق‌بوره‌که‌یی، چاپ‌اول، ص8 - 14). هیچ‌شکی‌دراین‌نیست که ماده‌ابرای اولین‌بار خواندن و نوشتن را درایران رواج‌دادند و بقدری در آن جدی بودندکه حتی درحالیکه مردان و زنان برای ساختن دیوار قلعه‌ی همدان بسختی درتلاش‌بودند، کودکان‌شهر زیرنظر آموزگاران دردبستان سرگرم درس خواندن بودند و باقلمهای ازمس یا مفرغ روی لوحه گلی مینوشتند (سرزمین جاوید، ذبیح‌الله منصوری، تهران، زرین، 1370، ص173).

متأسفانه بعلت نبودن یک‌دولت مستقل کرد - که بی‌شک میتوانست تکیه‌گاهی‌قوی برای‌پیشرفت آن باشد - زبان ما نه‌تنها از پیشرفت و توسعه بازمانده، بلکه حتی به‌دلیل ضدّیت شدید و تنگ‌نظری

اشغالگران و وضع قوانین بازدارنده و ممنوعیتهای شدید و کوشش سخت و مداوم برای ستردن همه‌ی آثار ملت کرد و حلّ یکباره و همیشگی در بوته‌ی ملیّی ملت‌های چیره دست، پیشرفتی پاپیای دیگر زبانهای همسایه برایش امکان‌پذیر نبوده‌است. بسیاری از زبانهای این ناحیه با اینکه کمتر از زبان کردی تحت فشار بوده‌اند، چنان حلّ شده‌اند که کاملاً نابود گردیده و امروزه اثری از آنها برجای نیست و صاحبانش خود را بخشی از ملت‌ی میدانند که باعث و بانی این نابودی بوده‌است. برای مثال مصری‌ها و شماری از خلق‌های آفریقا چنان در اعراب حلّ شده‌اند که هرگز گمان نمیکنند روزی ملت دیگری بوده‌اند.

استاد سجادی (همان کتاب ص 44) میگوید: "... کردها بسبب موقعیت جغرافیائی و کوچ نشینی و کوه نشینی از اقوام بیگانه بدور بوده و کمتر با آنان آمیختگی داشته‌اند. از اینرو بیگانگان نتوانسته‌اند آثار مخربی روی زبانشان داشته‌باشند - مگر در دوره اسلامی که شماری لغات عربی بعلت همبستگی دینی با آن درآمیخت - بدین ترتیب دست نخورده و سالم زبان خود را حفظ و ماندگار کردند" این واقعیتست انکارناپذیر، ولی همه‌ی آن نیست. نگاهی کوتاه به تاریخ کرد، بویژه در قرنهای 19 و 20 واقعیت دیگری را نیز بما مینمایاند و آن استقامت مداوم ملت‌مان است در راه مبارزه برای حفظ فرهنگ و هویت ملی و ویژگی‌های جامعه‌ی کرد. میتوان گفت که کردها طی دو قرن گذشته باندازه‌ی همه‌ی تاریخ معلوم خود گرفتار مصیبت شده‌اند. کردستان باتوطئه‌ی ابرقدرتهای آن زمان از دو پارچه به پنج پارچه تبدیل شد. میرنشین‌هاییکه بدست کرد اداره میشدند، نیمه استقلالی داشتند، منحلّ گردیدند و براساس منافع اشغالگران، دوباره به شیوه‌ی دیگری مرزبندی شدند و حاکمان غیرکرد و ناآشنا به زبان و آداب و فرهنگ کردی و حتّی گوش آکنده بادشمنی کورکوران به ملت کرد برکردستان تحمیل شدند. حتّی در پارچه‌ی اشغال شده بدست اتحاد شوروی - که ظاهراً خلقها خودمختاری داشتند، نه تنها این خودمختاری نیز برآنان روادانسته نشد بلکه بخش بزرگ ایشان بدست زمامداران انقلاب کمونیستی از زادگاه خود کنده شدند و بازماندگان هم زیر دست جمهوریهای ارمنستان و آذربایجان بزحمت شهروند درجه دو شناخته شدند. در نزدیک به نصف خاک کردستان، که آثار ترک با معامله با ابرقدرتها و توطئه‌ی داخلی زبردست خود نگاهداشته بود، نام و زبان و همه‌ی آثاریکه نشانی از کرد در خود داشتند، از قانون و مدارک قانونی و دولتی و تاریخی کشور سترده شدند. بردن نامی از کرد جنایت شمرده شد و مشمول کیفری سخت گردید. در بیش از 80% خاک کردستان خواندن و نوشتن کردی کاری غیرقانونی و جنائی شمرده شد. نام (کردستان) تنها بر بخش کوچکی از کردستان آنهم زیر دست ایران ماند که: سنندج، سقز، بانه، مریوان، دیواندره، کامیاران، قروه و بیجار را دربرمیگرفت. لازم بتذکراسست که: مردم نواحی تابعه سنندج بطور کلی شهر مذکور را (کورسان) مینامند که مخفّف نام (کردستان) میباشد، لذا نابخاست که این نام را عطای اشغالگران محسوب داریم. در پارچه‌ی زیر دست عراق، (شمال) نام گرفت و در سوریه و ترکیه و شوروی نیز هیچ نامی برآن نهاده نشد. در تمام این مدّت هم تبعید، زندان، شکنجه، انتقال، کشتار، انفال، آتش زدن، بمباران و گاز شیمیائی و... در کردستان ادامه داشت. ولی همه‌ی اینها نتوانستند کردها را حلّ کنند و هویت ملی و ویژگی‌های کردی را از آنان بگیرند. حتّی زور و فشار و ممنوعیت آثار ترکی نیز کردها را حلّ نکرد و هم‌اکنون در بسیاری از شهرها و بخشها و روستاهای این بخش کردستان، کوردان بسیاری را میبینی که از ترکی سردنمی‌آورند.

ارتباط زبان کردی با زبان همسایگانش:

1- تأثیر: در عصر حاضر مرزهای ملت‌ها از لحاظ ارتباط و آمیزش اجتماعی بسیار کم رنگ شده‌اند. بویژه که صنعت و اختراعات پی‌درپی و پدیده‌های تازه، هرروزه چندین واژه نو بداخل زبان خلقها تزریق

میکنند. این واژه‌ها از هرجا و بهر زبانی آمده‌باشند، خلقهای گیرنده بعلت گسترش تکنولوژی یامعانی تازه برای آنها می‌تراشند، یامستقیماً آنها را در زبان خود مورد استفاده قرار میدهند. از اینرو این تأثیرات نه تنها ناروا نیستند، بلکه استفاده از آنها میتواند زبان میزبانرا غنیتر سازد. بسیاری از خلقها نه تنها امروز بلکه از زمانهای دور از واژه‌های بیگانه بهره‌برده‌اند، برای مثال: زبانهای انگلیسی، ترکی، فارسی و عربی سرشارند از لغات بیگانه. حتی قرآن مجید که بیگمان شاهکاریست در ادبیات عرب، دهالغت را از زبانهای دیگر گرفته و آنها را در جای مناسب بکار برده‌است، ولی اینرا نیز باید بیاد داشته باشیم که پذیرش واژه از زبان بیگانه بشرطی رواست که اصالت زبان میزبانرا در معرض یورش و پرسش قرار ندهد، بدینمعنی که اگر زبانی خود دارای واژه‌ی مناسبی باشد یا ساختن لغت مناسب و زیبا برای پدیده‌ی جدید امکان داشته‌باشد، نابجاست که به لغات ناهنجار بیگانه پناه بریم که گاه حتی تلفظ آنها برای مردم مشکل است. تمیز نگاهداشتن یک زبان بدینمعنی نیست که همه‌ی لغات بیگانه را بدون توجه به بجا یا نابجا بودنشان، از آن بزدایم. زبان کوردی از لحاظ جغرافیائی کاملاً در محاصره‌ی سه زبان همسایه (فارسی، ترکی و عربی) قرار گرفته‌است. اندکی از ترکی و کمی بیشتر از عربی - بسبب دینی - تأثیر پذیرفته، ولی در این زمینه داده‌هایش بیشتر از گرفته‌هایش بوده‌است. نکته‌ی قابل توجه اینکه با وجود همه‌ی زور و فشار وارده بر کورد - بدزای تاریخ مصیبتبارش - زبان خود را از زبانهای همسایه پاکیزه‌تر نگاه داشته‌است. البته موضوع در رابطه با زبان فارسی فرق میکند، که در (ارتباط زبانی) از آن گفتگو خواهد شد.

2- ارتباط زبانی: زبان کردی در میان همسایگان تنها هم‌خانواده زبان فارسی - هندواروپائی - است و چه از نظر دستوری و چه از نظر واژه و معنی آمیختگی وسیعی را با آن داراست. با نگاهی بر فرهنگ فارسی به سده‌ها لغت برمیخوریم که در کردی نیز بکار گرفته میشوند. اکنون از بخش وسیعی از این لغات در فارسی استفاده نمیشود حتی فارسیها از آنها سر در نمی‌آورند ولی در کردی مرسومند، که اینهم میتواند دلیلی باشد بر کردی بودنشان. بخشی از این لغات چنانکه فرهنگ‌های بدن اشاره میکنند، از زبان کردی بدخل زبان فارسی خزیده‌اند. دکتر محمد معین در مقدمه فرهنگ فارسی خود میگوید عناصر اصلی زبان فارسی عبارتند از: دری قدیم، پارتی، پهلوی، هندی، عربی، ترکی، مغولی، اروپائی. در مورد منابع این زبانهم به زبانهای پارسی قدیم و مادی و کردی اشاره مینماید.

در اینجا اشاره به این نکته را لازم میدانم که متأسفانه افکار خودبزرگ بینانه و نژادپرستانه چنان جلو چشمان حتی دانشمند بزرگی چون (دکتر معین) را (که دانش او در زمینه‌ی زبان و ادبیات فارسی انکارناپذیر است)، در برابر زبان کردی تار نموده که آنرا بعنوان زبانی مستقل بشما نیاورد و در فرهنگ شش جلدی خود (ص 3661 چاپ دهم 1375 چاپخانه‌ی سپهر، تهران)، در بخشی از معنی لهجه مینویسد: "3- شعبه‌ای از یک زبان که باتغییراتی در ناحیه‌ای تکلم شود: مثلاً گیلکی، کردی، لری، سمنانی، لهجه‌هایی هستند از ایرانی ... این دانشمند کوتاه‌بین، حتی زبان کردی را تا حد یک لهجه‌ی کوچک محلی پائین می‌آورد، بیخبر از اینکه حتی لهجه‌ی لری - که او در نمونه‌های مورد اشاره، هم ردیف کردی آورده - خود شعبه‌ای از زبان کردیست. که بیشک منظورش از (ایرانی) هم همان زبان فارسی کنونیست که در حقیقت پس از یورش عرب بوجود آمده و کلمات (ایران) و (ایرانی) نیز لغات ساخته‌شده‌ی زمان رضاشاه میباشند که براهنمائی آلمان و بعاً هم انگلیسها وضع شده‌اند، وگرنه قبل از آن کشور کنونی ایران (کشور پارس یا فارس) نامیده میشد. اثر این نام‌کهن هنوز هم در اروپا بصورت ("persian" برای "ایرانی" و "persia" بجای ایران خودنمائی میکند. بدینترتیب میبینیم که نه تنها زبان ایرانی بلکه نامش نیز ساختگیست و پیش از اسلام چنین نامی وجود نداشته‌است. نامهای "فارس" و "فارسی" از همان "پارس" قدیم گرفته‌شده که تا زبان چون "پ" را نمیتوانند

تلفظ کنند و آنرا "فارس" نامیده‌اند. فارسیها هم این نام را بهمان شکل عربی بر خود زبانشان نهاده‌اند. درحالیکه زبانشناسان "کردی" را بعنوان زبانی مستقل و بسیارکهن در منطقه دانسته‌اند. با توجه به نظرات تاریخ نگاران، پارسیها خط و خواندن و نوشتن را از مادها آموختند. همچنین بسیاری از لغات پارسی را نیز مشخص کرده‌اند که از زبان ماد گرفته شده‌اند. برای مثال (ا. م. دیاکوئوف) در کتاب (تاریخ ماد، ترجمه کریم کشاورز، تهران، 1379) به شماری از این کلمات اشاره میکند. (دکتر محمد معین) در مقدمه‌ی فرهنگ خود در میان لیستی از همکارانش در تدوین آن اشاره به نام چند استاد دانشگاه دارد که در زمینه‌ی لغات کردی، اهل حق (بخشی از خلق کرد) و کرمانشاه (بخشی دیگر از کردان) او را یاری داده‌اند. این نیز دلیلیست بر این واقعیت که چگونه بخش بزرگی از لغات کردی داخل فرهنگهای فارسی شده‌است. جای خود داشت فرهنگنویسان گرامی فارسی، به کردی بودن این لغات نیز اشاره میکردند، همانگونه که به عربی، ترکی، هندی، پهلوی و حتی لهجه‌های محلی... بودن دیگر واژه‌ها اشاره کرده‌اند. زبان کردی و فارسی داری دستور بسیار نزدیک و تاحدّ زیادی مشابهند. این و بسیاری لغات مشترک، یادگیری کردی را برای فارسیها و بالعکس آسان میکند. همچنانکه قبلاً اشاره کردم، زبان کردی به دو خط نوشته میشود.

1- خط لاتین: که کردهای زیر دست ترکیه و جمهوریهای شوروی پیشین از آن استفاده میکنند، که بنظر من برای نوشتن کردی به دو دلیل اصلی بسیار بهتر و مناسبتر است:
اولاً: رواج این خط در بیشتر کشورهای پیشرفته اروپائی و جهان، که البته اغلب کردهای جهان نیز از آن استفاده میکنند.

ثانیاً: کاملتر بودن این خط بنسبت خط عربی که در میان کردهای زیر دست ایران و عراق رایج است. زیرا حرکت‌های این خط برای نوشتن کردی مناسبترند. به نمونه‌های مذکور پیشین توجه فرمائید. بویژه که روی کامپیوتر نیز مشکل نوشتن و گنجایش آن با پنجره (WINDOW) هارا ندارد، یا اگر هم داشته باشد کمتر است. مهمترین مشکل نوشتن عربی در گنجایش با پنجره‌ها نوشتن از راست بچپ است که گرفتاریهای زیادی را خلق میکند که پرداختن به آن از حوصله‌ی این بحث خارج است.

2- خط عربی: که کردهای زیر دست ایران و عراق و سوریه با آن مینویسند. این خط دارای 27 حرف (ث ب پ ت ج چ ح خ د ر ز ژ س ش ع غ ف ق ک گ ل م ن و ه ی) و 2 نشانه برای ساختن (ؤ، ی، پ، ژ) میباشد. برای حرکت‌های این خط به جدول صفحه‌ی (ض و ط از مقدمه‌ی کردی) مراجعه فرمائید.

منابع مورد استفاده:

در تدوین این فرهنگ، برای بخش فارسی آن از کتابهای: (جلد 1 و 2 و 3 و 4 ی فرهنگ شش جلدی معین، چاپ دهم 1375، مؤسسه انتشاراتی امیرکبیر، تهران)، (فرهنگ فارسی عمید، حسن عمید، چاپ سوم 1369، چاپخانه سپهر، تهران) و برای بخش کردیش نیز از: (هه‌نپانه بۆرینه، فرهنگ کردی - فارسی، هه‌ژار، چاپ اول 1368، سروش، تهران)، (قامووسی زمانی کوردی، ئو و ب، عه‌بدوره‌حمانی زه‌بیچی، نوێکردنه‌وه‌ی چاپ 1367، ئینتیشاراتی سه‌لاحه‌ینی ئه‌ییووبی)، (فره‌ه‌نگی کوردستان، گیوی موکریانی، چاپی ده‌زگای گولان)، (گول چنینه‌وه له خه‌رمانی "هه‌نپانه بۆرینه" ی هه‌ژار، عبدالله حسن زاده)، (فرهنگ گیاهان داروئی کردی. انگلیسی. فارسی. عربی) - امین‌امینی - چاپ چهارم، 1380-1381 - مازندران) و تعداد قابل توجهی از لغات گرد آمده بوسیله‌ی مجله‌ی "سروه" که دوست ادب دوست و گرامیم آقای حمید رشیدی زرزرا در اختیارم

گذاشت - که البته بسیار مفید واقع شدند - و قسمتی از اطلاعات خود و فرهنگهای دیگر از جمله دهخدا، کردستان، هژیر و بسیاری دیگر نیز استفاده نموده‌ام.

توضیحات:

یکم - نشانه‌های اختصاری بکارگرفته در این کتاب عبارتند از: (پی) = پیشوند، (پس) = پسوند، (ک) = کنایه،

دوم - کارم را براساس جلد 1-4 فرهنگ شش جلدی معین بنانهاده و در ضمن از فرهنگ جیبی عمید نیز بسیار استفاده کرده‌ام. معادل برخی لغات کردی را نتوانستم در این دو فرهنگ نیز پیدا کنم، ولی حیفم آمد آنها را کنار بگذارم. بناچار آنها را هم در عبارات مختصر و تا حد امکان مفید با معانیشان با قراردادن نشانه‌ی (-) جلو هر یک زیر لغت مربوطه جای داده‌ام. (نمونه‌ی 1)

تا آنجا که من در فرهنگهای مورد استفاده‌ام دیده‌ام، بسیاری از لغات مرکب یا عبارات و مثلثای مربوط به هر لغت با معنی آنها در شرح معانی لغت اصلی آمده. برخی از اینها با معانی خود در میان سایر لغات و ترکیبات لغوی مربوط به لغت اصلی بصورت لغت مستقل در جای دیگر آمده‌اند. این شیوه کار گذشته از این که موجب ازدیاد حجم کتاب میشود، در برخی موارد برای بعضی از استفاده‌کنندگان از فرهنگ سردرگمی ایجاد میکند، از این رو ترجیح داده‌ام همه یا بیشتر آنها را با معانی مربوطه، بعد از معنی یا معانی لغت اصلی بهمان ترتیب مذکور در بالا قرار دهم (نمونه‌ی 2)

البته بنظر من بهتر بود همه‌ی این موارد را زیر لغت اصلی می‌آوردم، ولی نمیدانستم تا چه اندازه مورد رضایت خوانندگان قرار خواهد گرفت. در نظر دارم در چاپهای آتی به تکمیل آن بپردازم.

نمونه‌ی 1 :

از:

1- آغاز زمان و مکان: ل، له (له... را تا...)،

2 - اثر (2)، 3 + اندر،

4- ب، به: پاشگری نه‌نجام بزوتن که ده‌که‌ویته دوا‌ی رابردووی کرده‌وه، ه (برفت: چووه، رۆیشته، برسید: گه‌یشته، بیامد: هاته)،

5- با: به، له (از چمن پوشیده: له یا به چیمه‌ن داپۆشراو)،

6- بر: له، یکی همچون پرن بر اوج خورشید - یکی چون شایور از گرد مهتاب - پیروز مشرقی - فم: یه‌کیک وه‌کوو پیروو له‌دوندی رۆژئی یه‌کیک وه‌ک‌خه‌رمانه له‌ده‌وری مانگی، - نووسه‌ر،

7- بعلت: به، به‌هۆی، له‌به‌ر، (زمین از زلزله فروریخت: زه‌وی به بوومه‌له‌رزه تیگ‌قرما)

8 - را: بو (سیاس از خداوند خورشیدو ماه که دیدم‌ترا زنده‌برجایگاه - فردوسی - فم: سوپاسم بو خواوه‌ندی مانگو رۆژان زیندووی له‌سه‌ر ته‌خت و ده‌تیینم بن ژان - نووسه‌ر،

9- مفعول با واسطه: ته (از دستش افتاد: ته‌ده‌ستی که‌ت)، جه، ژ، ژئی، ژئی، ل، له، لی، نه،

- از آن: ئی، هی، یی،

- از آنان: چادیشا، له‌مان، له‌وان،

- از آن ببعده: به‌دوا‌ی‌نه‌وه‌دا، له‌پاش‌نه‌وه، له‌وی‌به‌ولاوه، وه‌جاراپه‌ی، هنگافت،

.... -

بب

که 1 تا 9 معانی عمومی (از) و آنهاییکه با نشانه‌ی (-) در ابتدایشان بدون شماره مشخص شده‌اند ترکیبات و عبارات و معانی مربوط به لغت (از) را نشان می‌دهند. بامید اینکه عاشقان و علاقمندان واژه‌کردی، با یافتن لغت معادل فارسی مرا در بهتر بانجام رساندن این وظیفه یاری دهند و با راهنمایی و همکاریهای ارزشمند خود مرا رهین منت خود سازند. واژه‌ها و ترکیبات پس از لغت اصلی (برای نمونه درمثال بالا "از") را هرکدام با پیش نشانه‌ی (-) بترتیب حروف الفبا قرار داده‌ام. عبارات و لغات بدین ترتیب گذاشته شده هم ترکیبات لغوی و عبارات معنی‌شده‌ی داخل شرح معانی واژه‌ی اصلی ("از" در نمونه‌ی 1 و "کاسه" در نمونه‌ی 2) و هم شماری از ترکیبات لغوی و عبارات معنی‌شده بصورت یک‌لغت مستقل در فرهنگ را دربر می‌گیرد. اگر خوانندگان عبارت یا ترکیب لغوی موردنظر خود را در این بخشها نیافتند میتوانند پس از تمام شدن نشانه‌ی (-) نیز بدنبال مطلوب خود بگردند.

نمونه‌ی 2 :

کاسه: بادی، بادیه، تاس، جام، چهرخی، زهرک، قاب، قاپ، کاس، کاسه، کوکک، کوکک، کوجیله، که مووله، گلینه، وسکورا،

- کاسه‌ی آتشین: نافتا، خور، خوره، رُو، رُوژ، رُوژیار، رُوژش، میهر، وهر، هور، هویر،

- کاسه‌ی از آتش داغتر: به که سیک ده‌لین که له‌کاری خه‌لکدا سیحهب مه‌تله‌ب توندوتیژترو سوورتر بی،

- کاسه‌انداختن اسب: سمکو، سمکول،

.....

- کاسه‌سیاه: ناچی، ئارفه، به‌ئیره‌یی، به‌ت‌ماح، به‌ت‌ماع، به‌رجل، به‌رچاوت‌نگ، به‌رچل، به‌غیل، بیچه‌لم، پارووژئیر، پارووژمیر، پنتی، پووردژ، پیسکه، تواحکار، ته‌ماحکار، ته‌مادار، ته‌ماکار، ته‌وادار، چاقبرچی، چاقته‌نگ، چاق‌فره، چاوبرسی، چاوت‌نگ، چاوت‌نوک، چاو له‌دوو، چاونزار، چاونزیر، چاونه‌بار، چاونه‌زیر، چرووک، ...

سوم - برای جلوگیری از زیادشدن نابجای حجم کتاب (تا آنجا که برای درک معانی و استفاده از کتاب زیانبخش نباشد) کوشیده‌ام از تکرار زیادی معانی خودداری کنم. اگر در بخشی از کتاب چند واژه‌ی فارسی یک معنی داشته‌اند، واژه‌ی فارسی را نوشته و علامت (-) را (بجای "رجوع کنید به...") گذاشته‌ام. برای نمونه: (باتون: - باتوم)، یعنی برای معنی لغت باتون به‌واژه‌ی باتوم رجوع کنید. توجه بفرمائید که اگر میان دو واژه (-) بچشم‌بخورد، هردو واژه فارسی میباشند،

در نگارش این کتاب کوشیده‌ام همه‌ی معانی لغات فارسی را بزبان کردی در برابرشان بنویسم و این باعث شده که معانی یک لغت فارسی جای زیادی و حتی گاهی بیش از یک صفحه‌ی کتاب را به‌خود اختصاص دهد، هرچا به‌مصلحت دیده‌ام فقط به شماری از این معانی پرداخته و سپس نشانه‌ی ← ... را قرار داده‌ام یعنی برای معانی بیشتر رجوع کنید به....

اگر لغتی تنها یک یا چند معنی از معانی لغتی را در خود داشته‌باشد، پس از لغتی که بعد از "-" آمده، شماره یا شماره‌های معانی مذکور را داخل پرانتز آورده‌ام. برای مثال: آبدست‌جای: ← آبدست (1)، یعنی برای معنی (آبدست جای) رجوع کنید به بخش اول معنی (آبدست).

اگر معنی لغتی برابر باشد با معنی یکی از ترکیبات یا عبارات معنی‌شده در زیر یک لغت اصلی، آنرا بدین‌ترتیب آورده‌ام: (لغت معنی شده: ← لغت یا عبارت هم‌معنی در میان ترکیبات لغت اصلی) ← لغت اصلی عبارات یا ترکیبات مذکور. مثلاً: کام طبع: (کاسه‌سیاه) ← کاسه، - رجوع کنید به معانی کاسه و

تت

ترکیبات آن در نمونه‌ی (2) در بالا. در موارد معدودی برای کمتر جا گرفتن، ناچار شده‌ام از این قاعده بگذرم و تنها به ← اکتفا کرده‌ام.

چهارم - برخی از لغات عربی مذکور در فرهنگ فارسی جمع یک لغت دیگرند، که برای جلو گیری از بزرگتر شدن بیجای حجم کتاب آنها را بدین صورت آورده‌ام: (کوی "... ← ...).

مثلاً: غنائم (غنائم): کوی (غنیمت) ← غنیمت، یعنی (غنائم) یا (غنائم) جمع کلمه‌ی (غنیمت) است، رجوع کنید به معانی (غنیمت) و آنها را جمع ببندید... چنانکه در مثال بالا ملاحظه میفرمائید، در بسیاری موارد لغتی بدو شکل نوشته میشود. برای جلوگیری از ازدیاد حجم کتاب یکی از اشکال لغت را نوشته و شکل دیگر آنرا در داخل پرانتز در جلوش قرار داده‌ام.

پنجم - لغات ترکی و عربی بسیاری بداخل فرهنگهای فارسی خزیده‌اند همچنین بسیاری از لغتهای بسیار قدیم در فرهنگها آمده‌اند که یا امروزه استعمالی ندارند یا بندرت مورد استفاده قرار میگیرند و حتی در گذشته نیز بسیار کم بکار برده شده‌اند بدلائل مذکور در بالا آنها را نیز کنار نهاده و زحمت پیدا کردن معانی مربوطه را در این فرهنگ، با کمک فرهنگهای فارسی برعهده خود خواننده گرامی گذاشته‌ام.

ششم - برخی از کلمات بچند شکل نوشته میشوند ولی تلفظ و معانی و ترکیبات آنها یکسخت مانند (غَلَط) و (غَلَت) ، (غَلَطان) و (غَلَتان)، (غَلَطیدن) و (غَلَتیدن) ، من در اینجا تنها یکی از اشکال لغت را با همه‌ی ترکیبات و معانی مربوطه آورده و برای شکل دیگر لغت بدین ترتیب عمل کرده‌ام: لغت اصلی: ← شکل دیگر لغت (هم)، مثلاً غَلَط: ← غَلَت (هم)، یعنی برای معنی غَلَط رجوع کنید به غلت و همه‌ی ترکیبات و معانی آن،

هفتم - لغات عربی مستعمل در فارسی، دارای چندین گروه معانی گوناگونند، من تنها به آنهایی پرداخته‌ام که در فارسی بکار برده میشوند (که معمولاً هم با موارد استعمال آنها در عربی تفاوت بسیاری دارد).

هشتم - چنانکه میدانید فرهنگ وسیله‌ی آموزش زبان نیست، بلکه امدادگریست برای درک بیشتر - بویژه فرهنگی از این قبیل که با دو زبان مربوط است - میباید تا سرحد امکان نه تنها لغات معمول بلکه لغات هرچه بیشتری را دربرگیرد که در ادبیات هر دو زبان بکار گرفته شده‌اند و این نیز هر چند بر حجم کتاب می‌افزاید، میدان وسیعتری را در معرض دید دوستداران واژه قرار میدهد.

نهم - این کار من بیگمان دارای نواقص فراوانی میباشد. این تنها کوره‌راهیست پر از پرتگاهها و موانع در کم‌راه کوهستانی سخت و سنگلاخی و دشوارگذر، که من کوشیده‌ام آنرا پیش پای عاشقان ادب کردی و فارسی بگذارم. با وجود نبودن امکانات و کمبودهای گوناگون و دست و پاگیر، تا حد امکان خود کوشیده‌ام با کاستن از نقاط پرخطر و رفع موانع، آنرا برای رهروان گرامیش آسان‌تر سازم. نقل لغات از منابع مورد استفاده و غلطهای املائی و... میتواند اشتباهاتی را پیش آورده باشد که اگر هم برای یک رمان یا کار دیگری چندان مؤثر نباشد، در تدوین فرهنگ لغات میتواند اثرات مخربی برجای گذارد. از آنجاکه رفع این معایب کار من تنها نیست، چشم امیدم را به دست و مغز کارای خوانندگان دلسوز دوخته‌ام، بلکه همتی بخرج دهند و بارهمنمائیهای ارزشمندشان در حد امکان خود، در این راه پرمخاطره بیاریم بشتابند. از همه انتظار دارم بادیدن هراشتباهی، از آن درنگ‌زدند و از هراهممکن نامه‌ی ایمیل abdollah_e@hotmail.com : e mail و... بمن گوشزد کنند. بیگمان هرکس یکی از اشتباهات مرا اصلاح کند، گذشته از اینکه مرا رهین منت خود کرده، نقشی نیز در راستای مفیدتر کردن این اثر اجرانموده‌است.

ثث

سرانجام بجامیدانم سپاس و قدردانی خودرا به همسر مهربانم "رعنا" تقدیم نمایم که با صبوری و گذشت بیمانندش، در سرزمین غربت و بدور از همهی اقوام و عزیزانش تأثیر بسزائی در انجام این مهم داشته است.

سرانجام لازمست این نکته را نیز یادآور شوم که این فرهنگ بطور کامل روی این وبسایت بصورت آنلاین www.farhangumejuikawa.com بصورت رایگان برای استفادهی عموم در دسترس میباشد. یکی از مزیتهايش بر کتاب فرهنگ در امکان ناپدیدیت روزبهروز آن است. همچین نیازی به خلاصه کردن آن نبوده و همهی لغات شامل همهی معانی کردی خود هستند و بویژه برای معانی جمع لغات نیز میتوانید به آن مراجعه کنید.